

ΑΣΚΛΗΠΙΑΔΗΣ Ο ΠΡΟΥΣΑΕΥΣ ΤΟ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ Α΄ Π. Χ. ΑΙΩΝ

ΥΠΟ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐγκατεστάθη ἐν Ῥώμῃ ὁ Ἀσκληπιάδης. Κατὰ τινὰ παράδοσιν διὰ τὴν ὁποίαν ὑπεύθυνος εἶνε Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ Ἀσκληπιάδης ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν κοινῶν ἐκείνων καὶ πειναλέων Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους τόσον ἐλοιδώρησεν ὁ Ἰουβενάλιος¹, τῶν τολμηρῶν καὶ ἐπιτηδείων ἐκείνων τυχοδιωκτῶν, ἱκανῶν δι' ὅλα καὶ ἐπαγγελλομένων κατ' ἀρέσκειαν: τὸν ζωγράφον, τὸν γραμματικόν, τὸν λουτράρην, τὸν σχοινοβάτην, τὸν μῦμον, τὸν ῥήτορα καὶ... τὸν ἱατρόν. Κατ' ἀρχὰς ἵνα προσπορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ὁ Ἀσκληπιάδης ἐπηγγέλλετο τὸν διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς. Ἐπειδὴ ὅμως, ἐξακολουθεῖ ὁ Πλίνιος², δὲν ἦτο ἐπιχερδὴς—καὶ τοῦτο φαίνεται παράδοξον, ἀφοῦ εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώρισε καὶ ἐξύμνησε σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης—μίαν ὥραίαν πρωΐαν ἀπεφάσισε νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἱατρικὴν, (huc se repente convertit), χωρὶς προηγουμένως νὰ σπουδάσῃ αὐτὴν καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν χρῆσιν τῶν φαρμάκων, ἣ ὁποία ἀποκτᾶται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς πείρας, (ut necesse erat homini, qui nec id egisset, nec remedia nosset, oculis usque percipienda), ἀπαράλλάκτως ὅπως ἀργότερον, οἱ ἄνευ πελατῶν ἀσυνείδητοι ἐκείνοι τεχνῖται, τοὺς ὁποίους ἐβλεπεν ὁ Πλίνιος ν' ἀφίνουν τὸν μπάγκον τοῦ ξυλουργοῦ, τὸν ἄκμονα τοῦ σιδηρουργοῦ, τὴν μπαράγκαν τοῦ μπαλωματῆ, διὰ νὰ ἐξασκήσουν τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν ἢ φρονεύειν ἀτιμω-

1) Ὁ Ἰουβενάλιος λέγει περὶ αὐτῶν τὰ ἑξῆς:

*Ingenium velox, audacia perdita, sermo
Promptus et Isaeo torrentior. Ede quid illum
Esse putes? Quemquis hominem secum attulit ad nos;
Grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes,
Augur, schænobates, medicus, magus; Omnia novit.*

(Σάτιρ. III, 73—77)

Ἦτοι: Τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων εἶνε ζωηρόν, ἡ τόλμη των ἀχαλίνωτος, ἡ γλῶσσά των ἀκάθεκτος, ταχύτερα καὶ τοῦ Ἰσαίου ἀκόμη. Ξέρεις τί θὰ πῇ Ἕλληνα; Ὅταν μᾶς ἔρχεται κανεὶς ἀπ' αὐτούς, φέρει μαζί του τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Εἶνε: γραμματικὸς, ῥήτωρ, γεωμέτρης, ζωγράφος, λουτράρης, μάντις, σχοινοβάτης, ἱατρός καὶ μάγος. Ὅλα τὰ ξέρει.

2) Πλινίου, Φυσ. Ἱστορ. XXVI, 7, 1.

ρητεί. Καὶ πλήρης ὀργῆς, προσθέτει: Τὸ ὅτι ἓνας ἄνθρωπος προερχόμενος ἐκ τοῦ κουφοτέρου τῶν λαῶν, (*unum hominem e lovissima gente*), ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἄνευ πόρων (*sine opibus ullis orsum*), κατώρθωσε νὰ προσπορισθῇ μεγάλη πλούτη (*vectigalis sui causa*), καὶ αἴφνης νὰ μεταβληθῇ εἰς νομοθέτην τῆς γενικῆς ὑγείας, (*repente leges salutis humano generi dedisse*), δὲν πρέπει τοῦτο νὰ προκαλῇ τὴν ἀγανάκτησιν ὅλων!

Ἄλλ' ἐὰν τοιοῦτος πράγματι ἦτο ὁ Ἀσκληπιάδης, ὅπως μᾶς τὸν περιγράφει ὁ Πλίνιος, τότε πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι ἦτο ἱατρός καὶ φίλος τοῦ Λευκίου Κράσσου, τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Λουκρητίου, ὁ εὐνοούμενος τοῦ Μιθριδάτου, εἰς τῶν πολυγραφωτέρων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του, τὸ εἶδωλον τῶν Ῥωμαίων, ὁ ἀνεγνωρισμένος εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος; Καὶ πῶς νὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του ἐπὶ τόσους αἰῶνας καὶ μέχρι τοῦ Γαληνοῦ, παρ' ὅλα τὰ ἱατρικὰ συστήματα τὰ ὁποῖα τὸν διεδέχθησαν καὶ τὰς ἐπιτελεσθείσας προόδους, τὸ ὄνόμαί του παρμένει ἐν τῇ μνήμῃ ὅλων, πολλάκις ἐπικαλούμενος, ἐνίοτε ἐλεγχόμενος, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ σεβασμοῦ ἀναφερόμενος;

Ὁ Κέλσος, ὁ ὁποῖος τὸν ἀναφέρει σχεδὸν εἰς ἐκάστην σελίδα τοῦ βιβλίου του, ἀποδεικνύεται ἐν πολλοῖς μαθητῆς αὐτοῦ. ¹ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός διακηρύττει ὅτι “ἐν τῇ ἱατρικῇ οὐδενὸς ὑπῆρξε δεύτερος”. Ὁ Σκριβόνιος Λάργος καὶ Καίλιος Αὐρηλιανός, ἀναγνωρίζουσιν ἐν αὐτῷ ἓνα μέγαν συγγραφέα τῆς ἱατρικῆς, ὁ δὲ Ἀπουλήϊος μετὰ τὸν Μέγαν Ἱπποκράτην, ἀποκαλεῖ αὐτόν, ἡγεμόνα τῶν ἱατρῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ Γαληνός, τοῦ ὁποῖου αἱ ἰδέαι εἶνε τόσον ἀντίθετοι πρὸς τὰς τοῦ Ἀσκληπιάδου, θαυμάζει τὴν εὐφυΐαν του, τὴν ἱκανότητα, τὴν εὐγλωττίαν. Τὸ ὅτι δὲ συζητεῖ τὸ σύστημά του, πάντοτε ἐν ἰσχύϊ, ἀποδεικνύει τὴν ἀξίαν τοῦ σοφοῦ καὶ πρακτικοῦ ἱατροῦ. ² Τέ-

1) Asclepiades multarum rerum, quas ipsi quoque secuti sumus, auctor bonus. (Κέλσου, Βιβλ. IV, κεφ. IV 3). Ἦτοι: Ὁ Ἀσκληπιάδης, ὅστις εἶνε συγγραφεὺς πολλῶν πραγμάτων, τὸν ὁποῖον καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀκολουθοῦμεν.

2) Οἱ νεώτεροι ἀκόμη, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας, ἀπέδωκαν δικαιοσύνην εἰς τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ προσεπάθησαν νὰ ἀναξωπυρῇσωσι τὴν δόξαν του, ἐξασθενήσασαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γαληνοῦ. Ὁ Garophalo, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνευρεθείσης ἐν Ῥώμῃ προτομῆς του τῷ 1712, ἤρχισεν ἤδη τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ. Μετ' αὐτόν ὁ Ἀντώνιος Coechi (*Discorsi sopra Asclepiade*, ἐν Φλωρεντίᾳ 1758) ἐπλεξε τὸ ἐγκώμιόν του, ἐν τινὶ δὲ παραλληλισμῷ συνέκρινε αὐτόν πρὸς τὸν Boerhave. Καὶ πόσους ἄλλους θαυμαστάς, ἱατροὺς καὶ σοφοὺς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη, μέχρι τοῦ Maurice Raynaud, συγγραφέως θαυμασίας λατινιστὶ πραγματείας (thèse): *De Asclepiade Bithyno, medico ac philosopho*, τῷ 1872!

Μόνον δὲ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας ἐξαίρεσιν κάμνουν ὁ συγγραφεὺς τῆς Μεγάλης Ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ Friedlaender καὶ εἴ τις ἄλλος, οἵτινες ἐπραγματεύθησαν τὸν Ἀσκληπιάδην ὡς ἀγύρτην.

(Πλειότερα βλέπε: *Dictionnaire historique de la Médecine ancienne et moderne* τοῦ Dezeimeris, ἐν λέξει. *Histoire de la Médecine*, ὑπὸ P. V. Renouard, τόμ. Α'. σελ. 358 καὶ ἐξῆς. *La Médecine à travers les siècles*, ὑπὸ J. M. Guardia, σελὶς 619 καὶ ἐξῆς).

λος, μόνον ὁ Πλίνιος μένει μὲ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ περιφρόνησίν του. Οἱ ἀρχαῖοι ἱατροὶ σχεδὸν ὁμοθυμῶς ἀνεγνώρισαν τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀσκληπιάδου, καὶ μετὰ τινα ἔτη ἐξασκήσεως τὸ ὄνομά του ἐνωρίτατα ἀπέβη περίφημον καθ' ὅλον τὸν Ῥωμαϊκὸν κόσμον, διασημότερον μάλιστα καὶ λαϊκότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους. Διότι τὸ σύστημά του, τὸ ὁποῖον παρουσίασεν, ὥς θέλομεν ἰδεῖ, ἦτο εὐχαριστώτερον, σταθερώτερον καὶ προσιτώτερον εἰς πάντας. Ἐπὶ πλέον, ὁ Ἀσκληπιάδης ἐστάθη τιχηρότερος ἀπὸ τῶν μέγαν Κῶν ἱατρῶν, καθ' ὅσον ἀπέκτησεν εὐκολώτερον τὴν φήμην του, ἥτις ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπεβλήθη ὑπὸ τῶν κυριάρχων τοῦ κόσμου καὶ διεδόθη παντοῦ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐκθαμβωθέντος πρὸ τοῦ μεγαλείου τῆς Ῥώμης. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας, ἓνα διάσημον ὄνομα ἐν τῇ πρωτευούσῃ, τὰς Ἀθήνας λ.χ., εὐκολώτερον γίνεται γνωστὸν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, παρ' ὅσον μίᾳ ἐξοχότης ἐν τῇ ἐλαρχίᾳ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

Ἡ δόξα τοῦ Ἀσκληπιάδου ἐπεβλήθη ταχύτατα. Διότι ὁ πρὸ ὀλίγου ἐλθὼν εἰς τὴν κοσμοκρατείαν Ῥώμην, ἐγνώριζε ποὺ ἐπῆγαινε καὶ τί ἀκριβῶς ἐξῆτει. Ὅταν δὲ ἐγκατεστιάθη περὶ τὸ 91 π. Χ. δὲν ἐβασίζετο ὅπως τὸ πλεῖστον τῶν ἄλλων μετοίκων Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Τύχης, πρὸς εὗρεσιν ἐργασίας καὶ ἀπόκτησιν πλούτου. Ἐφερε μαζί του σχέδια ἀποκρουσταλλωμένα καὶ πρόγραμμα βίου ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένον. Ὁ δὲ σκοπὸς του, παρὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Πλινίου, ὅστις προφανῶς συγγέει αὐτὸν πρὸς ἄλλον ὁμῶνυμόν του, τὸν ἐκ Μυρλείας¹ γραμματικόν, τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Πομπηίου, δὲν ἦτο νὰ διδάξῃ τὴν ῥητορικὴν καὶ νὰ μορφώσῃ ῥήτορας, ἀλλὰ νὰ ἀποκτήσῃ πελατεῖαν, μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο τὴν μαγευτικὴν ἐκείνην εὐγλωττίαν, τὴν ὁποίαν πάντες ἐξύμνησαν. Σκοπὸς του ἦτο νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἱατρικὴν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο παράλογον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἐνησχολήθη ποτέ, ὥς ἰσχυρίζεται ὁ Πλίνιος, καὶ οὔτε εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην πείραν τῶν φαρμάκων: *qui nec id agisset nec remedia nosset*.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ,² ὅστις ἔγραψε περὶ αὐτοῦ σοβαρὰν μελέτην, ὁ Ἀσκληπιάδης ἐδιδάχθη τὴν ἱατρικὴν εἰς τὴν περιώνυμον Ἀκαδημίαν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἥτις ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Πτολεμαίων ἐλαμπρύνθη διὰ τόσων ἀνακαλύψεων, ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἀνατομικῇ διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν δογματικῶν ἱατρῶν ὅπως: Πραξαγόρας ὁ Κῶος, Χρύ-

1) Ἀσκληπιάδης ὁ ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Μυρλείας (νῦν Μουδανιά) Μυρλεανὸς καλούμενος, περίφημος γραμματικὸς ἤχησε περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος ἐπὶ Πομπηίου τοῦ Μεγάλου. Ἦτο πολυγραφώτατος, ἀναφέρεται δὲ ὅτι ἔγραψε: "Παντοδαπά,,", "Αἰγυπτιακά,,", "Βιθυνιακά,,", "Τουρδητανίας (ἐν Ἰσπανίᾳ) περιήγησιν,,", Ἐπισθης σχόλια εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ Πίνδαρον καὶ τὰ "Φιλοσόφων βιβλίων διορθωτικά,,", τῶν ὁποίων ἀποσπάσματα μόνον περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, περιληφθέντα ὑπὸ τοῦ Müller εἰς τὰ *Fragmenta Historicorum Graecorum*, τόμ. III.

2) Caelius Aurelianus, ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἱατρῶν, γεννηθεὶς ἐν Σίκκᾳ τῆς Νουμιδίας καὶ ἀκμάσας κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα.

σιππος ὁ Κνίδιος, Ἐρασίστρατος ὁ Κήϊος¹, Ἡρόφιλος ὁ Χακλιδόνιος, καὶ τῶν ἐμπειρικῶν ὅπως: Ἀπολλώνιος ὁ Ἀντιοχεύς, ὁ Γλανκίας καὶ ὁ Ἡρακλείδης οἱ Ταραντῖνοι. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σπουδῶν τούτων, αἵτινες ἐπλουτίσθησαν διὰ τῆς βαθείας γνώσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῆς μακρᾶς ἐξασκήσεως τῆς ἱατρικῆς εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸ πάντων δὲ εἰς Πάριον τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τὰς Ἀθήνας, ὁ Ἀσκληπιάδης ἐγένετο εἰσηγητὴς καινοφανοῦς συστήματος, πρωτοτύπου καὶ τολμηροῦ, περὶ τοῦ ὁποίου εἶπεν ὁ Κέλσος, ὅτι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἥλλαξε τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν: *Medendi rationem ex magna parte mutavit.*²

Τοῦτο ἀκριβῶς τὸ σύστημα ἦλθεν ὁ Ἀσκληπιάδης νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἓνας ξένος ἱατρός, ἓνας ἀπλοῦς πρακτικὸς ἱατρός, ὅπως ὁ Ἀρχάγαθος, ἐλθὼν εἰς Ῥώμην, ὅπως ὁ πρῶτος τυχόν. Εἶνε αὕτη ἡ Ἱατρική, ἡ Ἑλληνικὴ Ἱατρική, τὴν ὁποίαν ὁ ἀντιπρόσωπός της θὰ ἐκρωμαΐσῃ καὶ θὰ προσαρμώσῃ πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῶν πελατῶν τοὺς ὁποίους ἐπιζητεῖ.

* *

Ὁ Ἀσκληπιάδης ἐγκαθιστάμενος ἐν Ῥώμῃ—εὐκόλως μαντεύομεν—εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντελήφθη πόσον ἡ ἄγρυπνος ζηλοτυπία τῶν Λατίνων ἐμπειρικῶν, μαθητῶν τοῦ Κάτωνος καὶ ἡ ὑπερήφανος ἀποστροφὴ τῶν κοσμοκρατόρων Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ξένους ἱατρούς, καὶ ἡ πρόσφατος ἀκόμη ἀνάμνησις τοῦ Ἀρχαγάθου³ ἐπικληθένος δημίον (*carnifex*), καθίστων τὴν θέσιν του δύσκολον καὶ ἐπισφαλῆ. Διὰ τοῦτο μετὰ λεπτότητος καὶ εὐστροφίας προσεπάθησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξουδετερώσῃ καὶ ἐξαλείψῃ τὰς προλήψεις, τὰς ὁποίας κατέλιπεν ὁ προκάτοχός του, καὶ νὰ καταρρίψῃ τὸ κῆρος τῶν Ῥωμαίων συναδέλφων του, ἀγραμμάτων καὶ ἀπαιδευτῶν. Μὲ τὴν ἀβρότητα τῶν τρόπων του, καὶ τὰ γλυκὰ καὶ παρήγορα λόγια του κατεμάγευε τοὺς πελάτας του, οἱ ὅποιοι τοῦ ἐνεπιστεύοντο τὴν θεραπείαν των.⁴ Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀσκληπιάδου ἦτο ὅτι πρέπει νὰ θεραπεύωμεν: ἀσφαλῶς, ταχέως καὶ ἡδέως. *Tuto, celeriter, jucunde.*⁵

Ἀσφαλῶς! Ἀλλοίμονον! Ποιὸς γιατρὸς ὑπῆρξέ ποτε βέβαιος περὶ τῆς

1) Ἦτοι ἐκ τῆς νήσου Κέω. Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἰουλιήτης ἐκ τῆς πόλεως Ἰουλίδος μιᾶς τῶν τεσσάρων ἀρχαίων πόλεων τῆς νήσου.

2) Κέλσου, *De Medecina*, προῖμιον.

3) Πλινίου, *Φυσ. Ἱστορ.* XXIX, 6, 1. Περὶ Ἀρχαγάθου, βλέπε ἡμετέραν πραγματείαν ἐν τῇ “Ἑλληνικῇ Ἱατρικῇ”, 1930, σελ. 45 καὶ ἐξῆς.

4) Τόσον περιποιητικὸς καὶ γλυκὺς ἦτο πρὸς τοὺς πελάτας του, ὥστε καὶ πραγματείαν εἰδικὴν ἔγραψε “Περὶ ἀλωπεκίας”, χάριν αὐτῶν. Ἄλλως τε τὰ καλλυντικὰ φάρμακα (*ars ornatricis*) ἦσαν τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἱατρῶν. Ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Κέλσος, ὁ Γαληνός, Παῦλος ὁ Αἰγινήτης καὶ ἄλλοι, μᾶς κατέλιπον πλείστας ὅσας συνταγὰς πρὸς παρασκευὴν τούτων.

5) “*Asclepiades officium esse medici dicit, ut tuto, ut celeriter, ut jucunde curet.*”, Κέλσου, *De Medecina*, II, 4.

θεραπείας τῶν ἀσθενῶν του; Ταχέως! Βεβαίως, εὐκατῶν θὰ ἦτο πάντοτε τοῦτο—*id votum est*—ἀναστενάζει ὁ Κέλσος. Ἀλλ' ἐνίοτε εἶνε ῥιψοκίνδυνον νὰ θεραπεύωμεν ταχέως. Ἡδέως! Ἐδῶ ἀκριβῶς ὁ Ἀσκληπιάδης ἐθριάμβευσεν. Ἀσφαλῶς (καὶ τοῦτο θὰ ἤρκει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν προσεπάθει, ὅπως τὸν κατηγορεῖ ὁ Πλίνιος, νὰ ἀρέσῃ πάντοτε εἰς τοὺς πελάτας του καὶ ὅπως ὅπως), ὑπῆρξαν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἐπίστευεν ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως.¹ Διὰ τοῦτο πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ καταδικάσῃ τοὺς ἀσθενεῖς του εἰς μακρὰς ἀγρυπνίας, εἰς αὐστηρὰν δίψαν, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ ἀπαγορεύῃ καὶ αὐτὴν τὴν πλύσιν τοῦ στόματος, ἵνα διὰ τοῦ ὑπερβολικοῦ ἐρεθισμοῦ ἐπιφέρῃ τὴν ἀτονίαν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει εὐνοϊκὴν εἰς τὴν θεραπείαν του.² Οὕτως εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβῇ εἰς ἀφαίμαξιν κατὰ τὴν πλευρίτιδα, τὴν ἐπιληψίαν, καὶ τοὺς σπασμούς, τοὺς ὁποίους διέκρινεν εἰς κλονικοὺς καὶ τονικούς, νὰ προβῇ εἰς τραχειοτομίαν κατὰ τῆς ἀσφυξίας καὶ τὴν παρακέντησιν ἢ τὴν διάνοξιν τῆς κοιλίας κατὰ τὸν ὕδρωπα. Καὶ ὅμως μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του συνηγόρει ὑπὲρ τῶν ἐπεμβάσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπίπονοι τοῦ ἦσαν καὶ ὀλίγον γνωσταί.³ Ὁ Ἀσκληπιάδης καὶ ἐκ φύσεως καὶ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἦτο μᾶλλον ἱατρὸς παρὰ χειρουργός. “Πρέπει, λέγει ὁ Κέλσος, ὁ χειρουργὸς νὰ εἶναι νέος καὶ ὄχι μεγάλης ἡλικίας. Νὰ ἔχῃ τὴν χεῖρα στιβαράν, εὐσταθῆ, οὐδέποτε τρέμουσαν καὶ νὰ εἶνε ἀμφιδέξιος. Νὰ ἔχῃ ὄρασιν ὀξεῖαν καὶ καθαρὰν. Νὰ εἶναι ἀτρόμητος, ἄτεγκτος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἄρρωστον ποῦ τοῦ ἐνεπιστεύθησαν, χωρὶς νὰ συγκινεῖται ἀπὸ τὰς φωνάς του. Νὰ μὴ σπεύδῃ ὑπὲρ τὸ δέον, μηδὲ νὰ κόπῃ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τοῦ δέοντος. Ἄς κάνῃ τὴ δουλειά του, χωρὶς οἱ κλαυθμυρισμοὶ τοῦ ἀρρώστου νὰ τὸν συγκινοῦσιν.”⁴ Ἐνας ὅμως ἱατρός, δύναται νὰ εἶνε φιλόανθρωπος, ὁ δὲ Ἀσκληπιάδης ἦτο τοιοῦτος ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις: διὰ τῶν λόγων του, διὰ τῶν ἐνθαρρύνσεων καὶ παρηγοριῶν τὰς ὁποίας παρεῖχεν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του, διὰ τῆς εὐκόλου καὶ προσιτῆς εἰς πάντας διαίτης, τὴν ὁποίαν συνεβούλευεν

1) Quo magis falluntur, λέγει ὁ Κέλσος, qui per omnia jucundam ejus disciplinam esse concipiunt; tortoris vicem exhibuit.

2) Ἐπίσης καὶ δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς αὐπνίας, διότι ἐθεώρει τὸν ὕπνον ὡς περισυσταλτικόν. Εἷς τινὰς δὲ ἀσθενείας, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐπεδίωκεν ἀντιθέτως τὴν χαλάρωσιν τῶν ἰστών.

3) Ὁ Γαληνὸς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸν κρίνει μετ' ἐξαιρετικῆς αὐστηρότητος, φρονεῖ δὲ ὅτι ἦτο ἄπειρος τῆς χειρουργικῆς καὶ τῆς ἀνατομικῆς, καὶ εὐχαρίστως θὰ παρέπεμπεν αὐτὸν εἰς τοὺς κρεοπώλας καὶ μαγείρους νὰ λάβῃ μαθήματα.

4) “Esse autem chirurgicus debet adolescens, aut certe adolescentiae prior; manu strenua, stabili, nec unquam intremiscente, exque non minus sinistra, quam dextra promptus; acie oculorum acri, claraque; animo intrepidus, misericors sic, ut sanari velit cum, quem accepit, non ut clamore ejus motus, vel magis, quam res desiderat, propéret, vel minus, quam necesse est, secret; sed perinde faciat omnia, ac si nullus ex vagitibus alterius affectus oriatur.” (De Medecina, Βιβλ. VII, προῖμιον.

εἰς τὰς χρονίας παθήσεις, διὰ τῶν ἡπιωτάτων φαρμάκων, πρὸ παντός δὲ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγωτέρων, τὰ ὅποια ἐχορήγει κατὰ τὰς ὀξείας νόσους. Τοῦτο διὰ τοὺς Ῥωμαίους ὑπῆρξεν ἐντελὴς νέον, μία εὐχάριστος ἔκπληξις. Οἱ παλαιοὶ ἰατροί, λέγει ὁ Κέλσος, ὁ Ἑρασίστρατος καὶ οἱ Ἑμπειρικοί, ἀπέδιδον μεγάλας ἀρετὰς εἰς τὰ φάρμακα, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦν κατὰ τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν. Κανεῖς ὅμως δὲν ἔκαμε μεγαλειτέραν κατάχρησιν ἀπὸ τὸν Ἡρόφιλον καὶ τοὺς μαθητὰς του.... Ὁ Ἀσκληπιάδης ἀντιθέτως σχεδὸν ἀπεκήρυξε, καὶ δικαίως τὴν χρῆσιν τῶν θεραπευτικῶν τούτων μέσων, τῶν ὁποίων τὸ πλεῖστον εἶνε βλαβερὰ εἰς τὸν στόμαχον, καὶ ἔστρεψεν ὅλας τὰς προσπάθειάς του εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διαίτης:*Horum autem usum ex magna parte Asclepiades non sine causa sustulit; et cum omnia fere medicamenta stomachum laedant, malique succi sint, ad ipsius victus rationem potius omnem curam suam transtulit*». ¹

Οὕτω τὰ ἐμετικά εἰσαχθέντα πρὸ ὀλίγου ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ ἀγροίκων κοιλιόδουλων, ἀλλὰ μισητὰ πάντοτε εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, εἶχον ἀποβῆ τοῦ συρμοῦ καὶ ἦσαν λίαν διαδεδομένα. Ἀποδοκιμάζων ταῦτα ὁ Ἀσκληπιάδης, μεθ' ὑπερβολικῆς ἴσως αὐστηρότητος, ἔκαμνεν ἔργον ἱατροῦ ἀρεστοῦ καὶ γενναίου ἡθικολόγου. Ἐπίσης οἱ Ἑμπειρικοὶ ἰατροὶ εἰς κάθε περίπτωσιν μετεχειρίζοντο τὰ καθάρσια, ἐν εἵδη πανακειάς. ² Πεπεισμένος ὅτι ταῦτα εἶνε ἐπιβλαβῆ διὰ τὸν ὁργανισμόν, ὅτι ἐξασθενοῦσι καὶ ἐμποδίζουσιν αὐτὸν νὰ φθάσῃ εἰς γῆρας, ὁ Ἀσκληπιάδης ἀντικατέστησεν αὐτὰ διὰ τῶν κλύσμάτων, τῶν ὁποίων τὰ εὐεργετικά ἀποτελέσματα ἐξέθεσεν εἰς τὸ "Περὶ Κλύσμάτων", ἔργον του (*De clysteribus*), σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου μεταγραφέν ὑπὸ τοῦ Κέλσου. Πολὺ ὀλιγώτερον ἀπαιτητικὸς ἀπὸ τοὺς συναδέλφους καὶ προκατόχους του, οἱ ὅποιοι πολλάκις, ὅπως αὐτὸς ὁ Ἱπποκράτης, ὑπέβαλλον τοὺς πελάτας των εἰς δίαιταν ἐπὶ ὁλόκληρον ἑβδομάδα, οὗτος δὲν παρέτεινεν αὐτὴν πέραν τῶν τεσσάρων ἡμερῶν, γνωρίζων καλῶς ὅτι τὸ κλίμα τῆς Ῥώμης δὲν ἐπέτρεπε τόσον μακρὰν ἀποχὴν, ὅπως τὸ κλίμα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Πολλάκις μάλιστα, ἐὰν ὁ πυρετὸς ἡλαττοῦτο, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπεχώρει εἰς τὰ παράπονα τῶν ἀσθενῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὄρεξις τοῦ ἐφαίνετο ὡς εὐνοϊκὸν σημεῖον. Πρὸ πάντων πρὸς χορήγησιν τροφῆς δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει

1) Κέλσος, *De Medecina*, βιβλ. V, προῖμιον.

2) Περιωρίζοντο εἰς τὴν ποικιλίαν αὐτῶν χορηγοῦντες ἐκ περιτροπῆς μέλανα ἐλλέβορον (*helleborus niger*), φλοιοὺς καρπῶν, χυμὸν τιθυμάλου (κοινῶς γαλατσίδα ἢ γαλατόχορτο), θρίδακος, γάλα ὄνου, ἀγελάδος ἢ αἰγὸς μὲ ἄλας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὁ Αὐλὸς Γέλλιος, ὁ συγγραφεὺς τῶν πολυθρυλῆτων "Ἀττικῶν Νυκτῶν", (*Noctes Atticae*), ἀκμάσας κατὰ τὸν δεῦτερον μ. Χ. αἰῶνα, προδίδεται μαθητῆς τοῦ Ἀσκληπιάδου. "Ὁ λευκὸς ἐλλέβορος, λέγει, εἶνε ἐμετικὸν φάρμακον καθαρίζον τὸν στόμαχον, ἐνῶ ὁ μέλας ἐλλέβορος καθαρίζει τὴν κοιλίαν. Καὶ οἱ δύο ἀποβάλλουν τοὺς βλαβεροὺς χυμοὺς, αἰτίας τῶν ἀσθενειῶν. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ φοβώμεθα μήπως μαζὶ μὲ τὰς αἰτίας τῶν ἀσθενειῶν φύγουν καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς ζωῆς, ὅταν ἀνοίξουν ὅλαι αἱ πύλαι τοῦ σώματος».

τὰς περὶ κριτικῶν ἡμερῶν θεωρίας τοῦ Ἱπποκράτους. Δὲν ἐπίστευεν ὅπως ὁ Ἱπποκράτης ὅτι αἱ περιτταὶ ἡμέραι: ἡ 3η, 5η, 7η, 9η, ἡ 14η, καὶ ἡ 21η, πρὸ πάντων ἡ τελευταία αὕτη καὶ ἡ 9η ἦσαν ἐξόχως ἐπικίνδυνοι διὰ τὸν πυρέσσοντα ἀσθενῆ. Μάλιστα παρειτήρει ὅτι οἱ ὁπαδοὶ τῶν ἰδεῶν τούτων, εὐρίσκοντο ἐν ἀντιφάσει μὲ τὰς ἰδίας θεωρίας των, καθ' ὅσον μεταξὺ τῶν ἐπικινδύνων κατελόγιζον καὶ μίαν ἀρτίαν, τὴν 14ην. Ἀπ' ἐναντίας τὴν 13ην ἢ τὴν 15ην, ἔλεγεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλέξουν καὶ προσθέτει: Δὲν θεραπεύει τοὺς ἀσθενεῖς ὁ χρόνος ἢ ἡ θέλησις τῶν Θεῶν, ἀλλ' ὁ ἱατρὸς διὰ τῆς ἱκανότητος καὶ ἐμπειρίας του. Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ περιμένωμεν, ὅπως ὁ Ἱπποκράτης, νὰ λήξῃ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἀσθένεια. Ἀπ' ἐναντίας διὰ τῶν περιποιήσεων καὶ τῶν φαρμάκων πρέπει νὰ ἐπιταχύνωμεν τὴν ἴασιν καὶ νὰ εἴμεθα κύριοι τοῦ χρόνου.¹ Ἀναμφιβόλως δὲ τὴν ἀπραξίαν ταύτην θὰ εἶχεν ὑπ' ὀ-

1) Κέλσου, De Medecina, Βιβλ. III, κεφ. 4. "Id Asclepides jure ut vanum repudiavit; neque in ullo die quia par imparve esset, iis vel majus vel minus periculum esse dixit. Interdum enim peiores dies pares fiunt...". Ἦτοι: Ὁ Ἀσκληπιάδης ἐθεώρησε, καὶ δικαίως, ὅλας τὰς ιδέας ταύτας ἀνοήτους καὶ χιμαιρικές. Κατ' αὐτὸν ὁ ἀσθενὴς δὲν εὐρίσκεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς κίνδυνον, διότι ἡ ἡμέρα εἶνε ἀρτία ἢ περιττή. Ἀπεναντίας, ὑπάρχουν ἡμέραι ἄρτιαι ποὺ εἶνε πλέον ἐπικίνδυνοι ἀπὸ τὰς περιττάς.

Ἡ λέξις κρίσις εἰσηλθεν εἰς τὴν ἱατρικὴν γλῶσσαν ἐκ τῆς ἀναλογίας, τὴν ὁποίαν ἐπίστευσαν ὅτι εὗρον μεταξὺ τῆς καταστάσεως τοῦ καταδίκου ἀναμένοντος τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τοῦ ἀρρώστου εὐρισκομένου εἰς τὴν κρίσιμον στιγμήν τῆς ἀσθενείας του. Ὁ ὅρος οὗτος ἐρμηνευθεὶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀγαθὴν ἔννοιαν, πολλάκις ἐξελήφθη καὶ ὑπὸ κακὴν. Διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ κρίσις κατὰ τὸν Ἱπποκράτην, ἔπρεπε τὰ ὑγρά νὰ φθάσωσιν εἰς βαθμὸν ἀρκοῦντος πεπασμοῦ (ὠριμάνσεως), τὸ δὲ κριτικὸν φαινόμενον ἐξεδηλοῦτο διὰ τινος μεγάλης παροχτετεύσεως τοῦ ὁργανισμοῦ (οὖρα, ἰδρώς, κενώσεις, ἔμετος κ.τ.λ.). Ἀνήκει δὲ ἡ κρίσις κυρίως εἰς τὰς ὀξείας νόσους, καθ' ὅσον ἡ ὑγρὰ πέπανσις δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς χρονίας παθήσεις. Ἀναφαίνεται δὲ αὕτη κατὰ προτίμησιν εἰς τινὰς περιόδους, ὁ δὲ ὁρισμὸς τῶν ἐποχῶν τούτων εἶνε γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς θεωρίας τῶν κρισίμων ἡμερῶν. "Ἰδρῶτες πυρεταίνουσιν, λέγει ὁ Ἱπποκράτης (Ἀφορισμῶν IV, 36) ἢν ἄρξωνται, ἀγαθοὶ τριταῖοι καὶ πεμπταῖοι καὶ ἑβδομαῖοι καὶ ἐναταῖοι καὶ ἐνδεκαταῖοι καὶ τεσσαρεσκαίδεκαταῖοι καὶ ἐπτακαίδεκαταῖοι καὶ μιῇ καὶ εἰκοστῇ καὶ ἐβδόμῃ καὶ εἰκοστῇ, καὶ τρικκοστῇ πρώτῃ, καὶ τρικκοστῇ τετάρτῃ· οὗτοι γὰρ οἱ ἰδρῶτες νόσους κρίνουσιν, οἱ δὲ μὴ οὕτως γινόμενοι πόνον σημαίνουν καὶ μῆκος νόσου καὶ ὑποτροπιασμούς... κτλ.

Γνωστὸν τὸ ἡμιστίχιον τοῦ Βιργιλίου (Βουκολ. VIII 75) καθ' ὃ "ὁ θεὸς εὐχαριστεῖται εἰς τὸν περιττὸν ἀριθμόν,"

.... *Numero deus impare gaudet.*

ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπονοεῖ ὁ ποιητὴς τὰς μυστηριώδεις ιδιότητες, τὰς ὁποίας ἀπέδιδεν ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης εἰς τοὺς περιττοὺς ἀριθμούς, ἐπηρεασμένη ἐκ τοῦ Πυθαγορείου συστήματος κατὰ τὸ ὅποιον τὸ ἐν παρίστα τὸ θεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπορρέουσι τὰ πάντα, τὸ δύο ἐθεωρεῖτο κακὸς ἀριθμός, τὸ τρία τὸ σύμβολον τῆς τελείας ἀρμονίας καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς.

Κατὰ τὸν Γαληνὸν ἡ ἕκτη ἡμέρα ἦτο ὁ τύραννος τῶν ἀσθενειῶν. Ὁ Ἱπποκράτης ἐν τούτοις δὲν ὑπῆρξεν ἀπόλυτος ὡς πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ τοῦ Chauffard: "ὅτι τὸ νὰ δεχώμεθα ἢ ν' ἀπορρίπτωμεν τὰς κρισίμους ἡ-

ψει του ὁ Ἀσκληπιάδης, ὅταν ἐμέμφετο εἰρωνικῶς τὴν ἰατρικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, λέγων ὅτι ἡ ἰατρικὴ τῶν ἦτο μία μελέτη τοῦ θανάτου, καθὼς καὶ τοὺς προσερχομένους παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς διὰ νὰ παρακολουθήσουν τίνι τρόπῳ ἡ Φύσις ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον της.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ὀλιγώτερον σκεπτικοὶ καὶ περισσότερον ἐνεργητικοί. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρὸς καταπολέμησιν τοῦ πυρετοῦ, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ προκαλοῦν ἐφίδρωσιν δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων. Ἐπνιγαν τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σκεπασμάτων, τοὺς ἔψηναν κυριολεκτικῶς πρὸ τῆς πυρᾶς ἢ τοὺς ἐξέθετον εἰς τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐχορήγουν ἐμετικὰ καὶ καθαρτικά. Τὸν πυρετόν, τὸν φοβερόν τοῦτον τὸν αἰώνιον ἐχθρόν τῆς Ῥώμης, ὁ Ἀσκληπιάδης ἠνόει νὰ καταπολεμήσῃ δι' ὅλως διαφόρων μέσων. Διὰ τὸν πυρετόν καθὼς καὶ διὰ τὰς πλείστας τῶν ἀσθενειῶν, ἀντικατέστησε τὰ δραστικὰ φάρμακα δι' ἡπιωτάτης διαίτης προσιτῆς εἰς ὅλους, τὴν ὁποίαν ἐξέθηκεν εἰς πολλὰ συγγράμματά του: *De periodicis febribus* (Περὶ περιοδικῶν πυρετῶν), *De tuenda sanitatae* (Περὶ διαίτης ὑγιεινῆς), πρὸ πάντων δὲ εἰς τό: *De communibus adjutoriis* (Περὶ κοινῶν βοηθημάτων). Ὁ περίπατος, τὰ λουτρά, αἱ ἐντριβαὶ καὶ ὁ οἶνος, τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἀγαπητά του φάρμακα. Μάλιστα ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῆς μουσικῆς, τὴν ὁποίαν ἐξετίμα ὡς πρᾶκτικὸν πρῶτης τάξεως. Κατὰ δὲ τὴν ἀνάγκησιν ἢ τὰ διαλείμματα τῶν κρίσεων, εἰς ὅσους δὲν ἔτρεμον πλέον ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ, ἀλλὰ μόνον ἀδυναμίαν ἠσθάνοντο, παρήγγειλε τὴν ἄσκησιν ἣτις τονώνει τὸ σῶμα, τοὺς περιπάτους, τὴν ἵππασίαν ἢ τὰς θαλασσίας ἐκδρομάς. Εἰς δὲ τοὺς κλινήρεις, καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ πυρετὸς ἦτο ἔντονος (καὶ τοῦτο ἐφαίνετο ὑπερβολικὸν καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τὸν Κέλσον), συνίστα τὸν περίπατον διὰ φορείου ἢ διὰ λέμβου. Τοὺς σοβαρώτερον ἀσθενεῖς ἠρνεῖτο, ὅπως ἦτο συνήθεια, νὰ τοὺς κρατῇ εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν ἀκίνησίαν. Δι' αὐτοὺς ἐπενόησεν εἶδος κλινῶν αἰωρουμένων, τῶν ὁποίων τὸ λίκνισμα ἐπράϋνε τοὺς πόνους καὶ προὔκαλει τὸν ὕπνον.

Ἦτο ἐπίσης ὁπαδὸς τῶν λουτρῶν, τὰ ὁποῖα παρήγγελεν ἄλλοτε θερμὰ

μέρας, δὲν ἀποτελεῖ δόγμα ἐν τῇ Ἰατρικῇ, οὐδ' ἀφορᾷ τὰς οὐσιαστικὰς γνώσεις τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὴν περὶ κρίσεων διδασκαλίαν,.

Αὗται ὑπάρχουσι πραγματικῶς. Εἶνε ἡ ἀληθὴς καὶ τελευταία ἔκφρασις τῶν ὑπὸ τῆς ἐξυγιαντικῆς φύσεως καταβαλλομένων προσπαθειῶν πρὸς διατήρησιν τῶν ὄντων. Μολονότι δὲ δὲν γίνονται ἀποδεκταὶ ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τῆς ὀργανικῆς θεωρίας (*organiciens*), οὐχ ἦττον ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τῶν ζωϊστῶν (*vitalistes*), τῶν διατεθειμένων νὰ παραδεχθῶσιν αὐτόματόν τι ἐν τῇ παθολογικῇ ἐξελίξει. Δέον δὲ νὰ θεωρῶνται ὡς ταχεῖαι κινήσεις τῆς ζώσης οἰκονομίας, αἵτινες ἀναφαίνονται διὰ διαφόρων ὀργανικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἔχουσαι ὡς ἀποτέλεσμα τὴν τελείωσιν τῆς νόσου. Οὕτως ἐννοοῦμεν αἱ κρίσεις, δύνανται νὰ μεταβάλλωνται ἐκ διαφόρων αἰτιολογικῶν ἐπιδράσεων ὑγιεινῶν ἢ νοσηρῶν. Διὰ τοῦτο ὁ καθηγητὴς Bouillet ὀρίζει τὰς κρίσεις “ὡς μεταβλητὰς συνεργείας διὰ τῶν ὁποίων κρίνονται αἱ νόσοι,” (J. Bouillet, Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς, κατὰ μετάφρασιν Ν. Π. Παρίση σελ. 133 καὶ ἐξῆς).

καὶ ἄλλοτε ψυχρά,¹ αὐτὸς δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς ὑδροθεραπείας, τόσον δοκιμασθείσης ἐπὶ Αὐγούστου, καὶ οὐδείς περισσότερον αὐτοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν γενίκευσιν τῶν ἱαματικῶν λουτρῶν, τὰ ὅποια τὰ Ἑλληνικὰ ἤθη εἰσήγαγον εἰς τὴν Ῥώμην. Τί θὰ ἐσκέπτετο ἄρα γε ὁ Μ. Πόρκιος Κάτων περὶ τῆς πολυτελοῦς ταύτης καθαριότητος; Καὶ τί ἄλλην ἀφορμὴν δὲν θὰ εὔρισκεν ἔξ αἰτίας αὐτῶν ἐναντίον τῶν μισητῶν ἱατρῶν! Ἄλλως τε δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῶμεν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του δὲν ἐλούζοντο καθόλου. “Κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν γραψάντων περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, διηγεῖται ὁ Σενέκας εἰς τινὰ τῶν ἐπιστολῶν του, χρονολογουμένην ἀπὸ τῆς ἐπαύλεως Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅπου εἶχε μεταβῇ χάριν ἀναψυχῆς, οἱ Ῥωμαῖοι ἔπλυνον καθ’ ἐκάστην τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας χάριν καθαριότητος, ἡ πλύσις ὅμως ὁλοκλήρου τοῦ σώματος, ἐγένετο ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀγορᾶς.”

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀσκληπιάδου πρὸ πάντων οἱ ἀσθενεῖς καὶ ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι ἠσπάσθησαν τὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν, προωρισμένων ἕως τότε ἰδιαιτέρως διὰ τοὺς ἐρασιτέχνους τῆς γυμναστικῆς. Χάρις εἰς αὐτὸν διεδόθη ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ θερμὰ λουτρά καὶ τὰ ἀτμόλουτρα ἐντὸς ἰδιαιτέρων αἰθουσῶν θερμαινομένων δι’ ὑποκαύστων. Ἀλλὰ δὲν περιορίσθη ἕως ἐδῶ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς μεγαλειτέρους ἀβροδιαίτους καὶ τρυφηλοὺς Ῥωμαίους, ὁ εὐφυὴς Σέργιος Οῤατα,² ἐπενόησε λουτρῶνας κινητοὺς καὶ αἰωρουμένους ἄνωθεν πυρᾶς, εἶδος λίκνων μὲ γλυκὸ νερό. Ὁ Ἀσκληπιάδης ἠσπάσθη τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ Οῤατα καὶ μετεχειρίσθη αὐτὸ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς του, οἱ ὅποιοι εὐρισκον οὕτως ἐν συνδυασμῷ, τὸ λουτρόν, τὴ φωτιά, τὸν περίπατον καὶ τὴν κλίνην.

Εἰς τὸν Ἀσκληπιάδην ἀκόμη ὀφείλεται ἡ εἰσαγωγή ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱατρικῇ τῶν ἐπαλείψεων διὰ τὰς ὀξείας καὶ προσφάτους ἀσθενείας, τῆς μαλάξεως καὶ τῶν ἐντρίβων διὰ τὰς χρονίας καὶ φθινούσας νόσους. Ὁ Ἱπποκράτης εἶχεν ἤδη παραλάβει ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς γυμναστικῆς καὶ εἶχε συστήσῃ τὴν θεραπευτικὴν ταύτην μέθοδον, ἥτις τονώνει τὰ ἐξησθενημένα μέλη καὶ ἀποδίδει τὴν εὐκαμψίαν τῶν ἀσθενῶν ὀργάνων. Εἷς δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἡρόδικος ὁ Σηλυβριανὸς προήγαγεν ἐκ τῆς θεραπευτικῆς ταύτης μεθόδου εἰδικὴν τέχνην τὴν “ἀλειπτικήν”, ἢ ἐπιστήμην τοῦ θεραπεύειν δι’ ἐντρίβων.³ Ὁ Ἀσκληπιάδης ἐπανέλαβε τὸ σύστημα τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τὸ ἐξελαΐκευσεν. Ἐκτοτε, ἀλλὰ πρὸ πάντων βραδύτερον ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, θὰ συναντήσωμεν ἅπλους τρίφτας νὰ γίνωνται ἱατροί. Ὑπὸ τὸ πρόσημα ὅτι ἔχουσι γνῶσιν τινὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅτι κανονίζουν τὴν

1) Πολλάκις τὸν ὠνόμαζον “δοτῆρα τοῦ ψυχροῦ ὕδατος”, ἕνεκα τῶν ψυχρῶν λουτρῶν τὰ ὅποια παρήγγελε καὶ τοῦ παγολύτου ὕδατος τὸ ὅποιον ἀνέγραφεν εἰς ὥρισμένας ἀσθενείας, ὅπως λ. χ. τὴν δυσεντερίαν.

2) Οὗτος εἶνε ὁ καταστήσας τοῦ συρμοῦ εἶδος ἰχθύος φέροντος τὸ ὄνομά του, κοινῶς χρυσόψαρο (γαλλιστὶ dorade).

3) Πλινίου, Φυσ. Ἱστορ. XXIX, 2, 1.

δίαιταν τῶν ἀθλητῶν καὶ ὅτι προσκαλοῦνται παρὰ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦς, ὅπως σήμερον καταφεύγομεν εἰς ἓνα κουρέα ἢ κατασκευαστὴν ἐπιδέσμων, θὰ πιστεύσουν ὅτι εἶνε μεγάλοι σοφοί, θὰ ξεκωφαίνουν τοὺς πελάτας των μὲ τὰς ἀνοήτους συμβουλὰς των, καὶ χωρὶς ντροπῇ θὰ προσθέσουν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἀλείπτου, τὸν τίτλον τοῦ ἱατροῦ.

* * *

Τέλος ἐρχόμεθα εἰς τὴν πανάκειαν τοῦ Ἀσκληπιάδου, τὴν ὁποίαν ἐκθειάζει εἰς εἰδικὴν πραγματείαν: De vini datione, (Περὶ οἴνου δόσεως), τοῦ ὁποίου τὴν δύναμιν ἐξίσου πρὸς τὴν τῶν Θεῶν. “Οὗτος (δηλ. ὁ Ἀσκληπιάδης) μετεχειρίσθη πρῶτος, γράφει ὁ Ἀπουλήϊος, τὸν οἶνον, ὡς σωτήριον φάρμακον. Ἐγνώριζε νὰ χορηγῇ αὐτὸν ἐν καιρῷ καὶ ἐγνώριζε θαυμασίως πότε ἀποβαίνει ὠφέλιμος καὶ εἰς ποίους ἀσθενεῖς ἀρμόζει. Ἀλλὰ ποίους ἀσθενεῖς; Τοὺς πυρέσσοντας, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην τονώσεως, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ οἶνος ἀντικαθίστα τὸ οἶνόπνευμα, τὸ ὁποῖον χορηγοῦμεν σήμερον κατὰ τοὺς τυφοειδεῖς πυρετούς· τοὺς μανιακοὺς, ¹ τοὺς ὁποίους κατευνάζει ζαλίζων αὐτούς· τοὺς ληθαργικοὺς, τῶν ὁποίων ἐρεθίζομεν καὶ διεγείρομεν τὰς αἰσθήσεις διὰ μικρῶν δόσεων οἴνου· τοὺς καρδιακοὺς, οἵτινες ἐφιδρώνοντες ὑπερβολικῶς (πίνειν καὶ ἰδρῶναι, λέγει ὁ Σενέκας, εἶνε ἡ ζωὴ τοῦ καρδιακοῦ), πρέπει νὰ τονωθῶσι καὶ νὰ θερμανθῶσιν. Εἶνε ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ Πλίνιος οὔτε κατηνόησεν, οὔτε κ’ ἂν ὑπωπτεύθη τὴν λελογισμένην χρῆσιν τοῦ οἴνου καὶ τὰ εὐεργετικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα; Λησμονῶν, ἐκ παρὰδρομῆς προφανῶς, ὅτι πρὸ ὀλίγου συγκατέλεγε τὸν οἶνον μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιάδου ἀπαγορευομένων φαρμάκων, προσθέτει ὀλίγον κατωτέρω ὅτι ὁ ἱατρὸς οὗτος ὑπέσχετο καὶ ἐχορήγει τὸν οἶνον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ, καὶ θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἐπιτήδειον μέσον σαγηνεύσεως, mirabile artificium. Ἀλλ’ ἀπατᾶται, ὅπως εἶδαμεν ἄνωτέρω. Διότι εἶνε βεβαιότατον ὅτι μεταχειριζόμενος ὁ Ἀσκληπιάδης τὸ φάρμακον τοῦτο, δὲν ἔβλαψε τὴν φήμην του ὡς ἱατροῦ, οὔτε ὡς ἀνθρώπου τοῦ συρμοῦ. Μάλιστα ἐπέτυχεν ἰδιαίτερος καὶ μεταξὺ τῶν γυναικῶν. Καὶ πράγματι, δὲν ἀπεῖχε πολὺ ἢ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν, ὁ οἶνος, ἐκτὸς ὁ τῶν στεμφύλων (κοινῶς τσίπουρα), ἦτο τόσον αὐστηρῶς ἀπηγορευμένος εἰς τὰς Ῥωμαίας γυναῖκας, ὥστε ἐκινδύνευον νὰ τιμωρηθῶσι διὰ θανάτου, ἐὰν οἱ σύζυγοί των φιλοῦντες αὐτάς, ἀνέπνεον τὴν ὁσμὴν τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ. Καὶ ὑφίστατο ἀκόμη, καὶ θὰ ὑφίσταται ἐπὶ πολὺ ἡ ἀνάμνησις τῆς συζύγου τοῦ Ἐγνατίου Μεκηνίου (Egnatius Mecenius), ἥτις ὑπέκνυεν εἰς τὰ ξυλοκοπήματα, διότι ἔπιεν οἶνον, καὶ τῆς

1) Ὁ Ἀσκληπιάδης φαίνεται ὅτι ἡσχολήθη πολὺ περὶ τῶν φρενοβλαβῶν, τοὺς ὁποίους, ὅπως καὶ τοὺς ἄλλους ἀσθενεῖς ἐθεράπευε μετὰ μεγάλης πραότητος. Διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς κακῆς συνηθείας νὰ κρατῶσιν αὐτοὺς εἰς τὸ σκότος, φρονῶν ὅτι τὸ σκότος φοβίζει αὐτοὺς καὶ ἐπιδεινώνει τὴν κατάστασίν των. Ἦθελε νὰ τοὺς ἀφίνουν εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ καὶ τῶν δεσμῶν των τοὺς ὁποίους θὰ ἔφερον ἐπὶ πολὺ.

ἄλλης ἐκείνης, καταδικασθείσης εἰς θάνατον ὑπὸ τῆς οἰκογενείας της, διότι ἔκλεψε τὰς κλεῖδας τοῦ ἀποθηκαρίου τοῦ οἴνου. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ εἶνε ἀγαπητὸς εἰς τὰς γυναῖκας ὁ Ἀσκληπιάδης, παρέχων εἰς αὐτὰς κατὰ τὰς ἀσθενείας των μίαν ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν εὐχαρίστως ἀνέμενον κατὰ τὴν ἀνάρρωσίν των, καὶ ἠδύναντο νὰ παρατείνωσιν ἐπ' ἄοριστον. Ἀλλὰ τί εἶνε πράγματι ἡ ὑγεία ἂν ὅχι μία μακρὰ ἀνάρρωσις, ἓνα διάλειμμα μεταξὺ τῆς ἀσθενείας τῆς χθὲς καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς αὔριον; Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρας, τὸ φάρμακον τοῦτο ἔπρεπε νὰ τοὺς εὐχαριστῇ περισσότερον, καθ' ὅσον ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιάδου ἀναγραφόμενος οἶνος, ἦτο οἶνος Ἑλληνικός. Καὶ παρὰ τὴν φήμην καθ' ἣν οἱ Ἰταλικοὶ οἶνοι, ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἱατρείας τοῦ Ὀπτιμίου,¹ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀσκληπιάδου, ἐθεωροῦντο ὡς οἱ ἄριστοι τῆς Ἰταλίας, ἐν τούτοις οἱ παλαιοὶ οἶνοι τῆς Χίου, τῆς Λέσβου καὶ τῆς Κῷ, εἶχον διὰ τοὺς Ῥωμαίους τὴν μυστηριώδη γοητείαν τῆς θείας ἀμβροσίας. Αὐτὸς ὁ Λούκουλλος ὠμολόγει, ὅτι στὸ πατρικὸν τοῦ σπῆτι, τὰ πολύτιμα αὐτὰ πιοτά, ἔκαμναν μόνον μιὰ φορὰ τὸ γύρο τῆς τραπέζης. Τούτους λοιπὸν τοὺς οἶνους ἐχορήγει ὁ Ἀσκληπιάδης εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του, ἄλλοτε ἀκράτους καὶ ἄλλοτε ἀναμειγμένους μεθ' ὕδατος ἢ μέλιτος ἢ ἄλλων προϊόντων, τὰ ὁποῖα οἱ διάδοχοί του θὰ ποικίλλωσι καὶ θὰ πολλαπλασιάσωσιν ἐπ' ἄπειρον, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀλκοὸλ καὶ τοῦ αἰθέρος, ἀγνώστων εἰς τοὺς ἀρχαίους. Συνηθέστερον ἀνemieγνυν αὐτοὺς μεθ' ὕδατος ἢ μεθ' ὕδατος, ἐπιτυγχάνοντες οὕτω ἓνα εἶδος οἴνου γνωστοτάτου εἰς τοὺς ἀρχαίους ὑπὸ τὸ ὄνομα: *thalassites* ἢ *tethalassomenon* (Θαλασσίτης οἶνος ἢ τεθαλασσωμένος οἶνος ἢ θαλασσίας) λίαν περιζήτητου, διότι ἂν καὶ παρεσκευάζετο μετὰ νέους οἶνους, παρῆχε τὴν ἀπατηλὴν γεῦσιν τοῦ παλαιοῦ οἴνου. Ἴδου ἓνα περίεργον ποτόν.² Ἐν τούτοις τόσον περιζήτητος ἦτο ὁ παραγόμενος εἰς τὴν Κῷ τὴν πατρίδα τοῦ Ἱπποκράτους οὗτος οἶνος τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν “βίον”, ἦτοι δοτῆρα τῆς ζωῆς, ὥστε οἱ πτωχότατοι τῶν Ῥωμαίων μὴ δυνάμενοι νὰ προμηθευθῶσιν αὐτόν, ἐζήτουν τοῦλάχιστον νὰ τὸν ἀπομιμηθῶσιν. Ἐφαντάσθησαν λοιπὸν νὰ προσδώσωσι τὴν γεῦσιν καὶ τὸ ἄρωμα αὐτοῦ εἰς τὸν στυφὸν οἶνον τῆς Σαβίνης, ἀναμειγνύοντες αὐτόν μεθ' ὕδατος ἢ ἀφίνοντες νὰ διαλυθῇ εἰς τοὺς κάδδους ἄλλας περιεχόμενον ἐντὸς σάκκου ἀπὸ σχοῖνον ἀρωματικὸν (*junctus*).

Ἴδου πῶς διὰ τῆς γοητείας του καὶ τῶν φαρμάκων του ὁ Ἀσκληπιά-

1) Τῷ 121 π. Χ. Φράσις γενικὴ πρὸς δήλωσιν τῶν παλαιῶν οἴνων.

2) Τὴν γνώμην καθ' ἣν τὸ θαλάσσιον ὕδωρ ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ παλαιώνῃ καὶ νὰ καλλιτερεύῃ τὸν οἶνον, ἐξήγουν κατὰ τρεῖς τρόπους. Κατὰ τοὺς μὲν, διότι κατὰ τινα χρησμὸν ἐβύθισαν τὸν Βάκχον εἰς τὴν θάλασσαν. Κατὰ τοὺς δέ, διότι ὁ Ζεὺς συνεβούλευσε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ῥίψουν τὸν Θεὸν τῆς ἀμπέλου εἰς τὰ κύματα, κεραινωθέντα. Κατὰ τοὺς σκεπτικὸν ὁμῶς, ἡ ἐπινόησις αὕτη ὠφείλετο εἰς κάποιον δοῦλον, ὅστις διὰ νὰ μὴ συλληφθῇ κλέπτων οἶνον, συνεπλήρωσε τὸν ἐλλείποντα οἶνον διὰ θαλασσίου ὕδατος, καὶ οὕτω πίων ὁ κύριός του, τὸν εὗρηκε πολὺ καλλίτερον καὶ παλαιότερον κατὰ ἓν ἔτος.

δης ἀπέκτησε ταχύτατα πολυαρίθμους πελάτας καὶ φήμην παγκόσμιον. Ἴδου πῶς ἀπέβη ὁ τέλειος τύπος τοῦ κοσμικοῦ ἱατροῦ καὶ τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ κοσμικοῦ ἱατροῦ, ὅστις ταῦτοχρόνως—πρᾶγμα σπάνιον—ὑπῆρξε καὶ μέγας σοφὸς καὶ ὁ πρῶτος πρακτικὸς ἱατρὸς ὅλων τῶν χωρῶν. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πράγματι, καθ' ἣν ὅλοι οἱ λαοὶ εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Ῥώμην, ἡ φήμη τοῦ Ἀσκληπιάδου κατ' ἀνάγκην διεδόθη παντοῦ. Οὕτως ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, γενικῶς Ἑλληνική, παρὰ τὰς τροποποιήσεις τὰς ὁποίας ἐπέφερε διὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς αὐτοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὰ Ῥωμαϊκὰ ἥθη, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρουσα τὴν ῥωμαϊκὴν σφραγίδα. Ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης φήμης ἐθαμβώθη καὶ αὐτὸς ὁ Μιθριδάτης ὁ Μέγας, ὅστις παρ' ὅλον τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μῖσός του καὶ ἐξ ἔρωτος πρὸς τὰς ἱατρικὰς ἐπιστήμας προσεπάθησε νὰ τὸν προσελκύσῃ.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀιτάλου Γ'. τοῦ Φιλομήτορος, βασιλέως τῆς Περγᾶμου, ὅστις ἠσχολήθη ἐπὶ τῶν δηλητηρίων καὶ τῶν ἀντιδότων αὐτῶν, Κάτωνος τοῦ Πρεσβυτέρου ὅστις ἐκαλλιέργει τὰ φυτὰ εἰς τὸ Τούσκουλον, ὁ Μιθριδάτης, εἶχεν ἐφαρμόσει ἐν τῇ ἱατρικῇ τὸ εὐρύτατον πνεῦμά του, καὶ ἐπειραματίζετο μὲ διάφορα δηλητηρία καὶ ἀντίδοτα δοκιμάζων αὐτὰ ἐπὶ τῶν εἰς θάνατον καταδικασθέντων. Ἀνεζήτει παντοῦ καὶ συνέλεγε σχετικὰ πρὸς τὴν ἱατρικὴν συγγράμματα, συλλογὰς φαρμάκων καὶ περιγραφὰς τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἐφεῦρεν ἀντίδοτα καὶ ἐκλείγματα (*electuaria*), ἐκ τῶν ὁποίων ἔν, τὸ συνιστάμενον ἐξ ἀρωματικῶν οὐσιῶν καὶ ὀπίου, παρέμεινε περίφημον καὶ φέρει τὸ ὄνομά του.¹ Ἐπειδὴ δὲ ἠρέσκετο νὰ ζῇ ἐν μέσῳ ξένων ἱατρῶν τοὺς ὁποίους προσείλκινεν εἰς τὴν αὐλήν του καὶ μεταξὺ εὐνούχων ἐκπαιδευθέντων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν, ἐπεζήτησε νὰ προσελκύσῃ καὶ τὸν Ἀσκληπιάδην. Ἀλλ' οὗτος μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν ὅπου ἦτο τὸ εἶδωλον τῶν Ῥωμαίων, ἀπήντησε σχεδὸν ὅπως οἱ ἱερεῖς τῆς Ἐπιδαύρου ἀπήντησάν ποτε εἰς τοὺς εἰς Ἐπίδαυρον ἀποσταλέντας πρέσβεις πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οἵτινες ἔμειναν ηὐχαριστημένοι ἐκ τῆς προσφορᾶς ἱεροῦ τινοῦ ὄφους. Ἀντὶ νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Μιθριδάτην τὴν Συλλογὴν τῶν ἔργων του, τὴν ὁποίαν ἐπανευρὼν ὁ Πομπηῖος εἰς τὴν

1) Τὸ περίφημον τοῦτο ἀντίδοτον εἶνε ἡ “Θηριακή”, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα μιθριδάτειος, ἀποτελουμένη κατ' ἀρχὰς ἐκ 54 καὶ βραδύτερον ἐκ 34 συστατικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα προσετίθετο καὶ αἷμα νησῶν, τῶν ὁποίων ἡ τροφή συνίστατο εἰς δηλητηριώδη χόρτα καὶ ἐχίδνας ἢ εἰς τὰς ὁποίας παρείχετο τοιαύτη τροφή. Ἐλάμβανε δὲ ἐξ αὐτῆς καθ' ἐκάστην αὐξανομένης δόσεις πρὸς ἐξοικείωσιν τοῦ ὁργανισμοῦ του κατὰ τυχαίας δηλητηριάσεως (μιθριδατισμός). Εἰς τὴν συνήθειαν ταύτην ἀποδίδεται καὶ ἡ βραδύτης ἢ ἀδράνεια τοῦ δοθέντος εἰς αὐτὸν δηλητηρίου μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἡττάν του καὶ ἡ συνεπεία τούτου διὰ τοῦ ξίφους θανάτωσις. Πλείότερα περὶ Θηριακῆς, βλέπε: *La vie et la mort de la thériaque*, ὑπὸ τοῦ Dr Jean Lami, in *Medecina*, 1909.

βιβλιοθήκην τοῦ ἡττηθέντος βασιλέως, μετέφερεν εἰς Ῥώμην καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν γραμματικὸν Π. Λεοναῖον, πρὸς μετάφρασιν εἰς τὴν λατινικὴν. Ὅταν δὲ ὁ Πλίνιος ὑπενθύμιζε μεθ' ὑπερηφανείας ὅτι ἡ ἥττα τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου ἦτο ἕξ ἴσου ὠφέλιμος εἰς τὴν ὑγείαν, ὅπως καὶ τὴν δόξαν τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἐφαντάζετο ὅτι μεταξὺ τῶν εὐρεθέντων καὶ τόσον ὠφελίμων ἀναγνωρισθέντων βιβλίων, εὐρίσκοντο ἀκριβῶς τὰ ἔργα τοῦ ἱατροῦ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ὠνόμαζεν ἀγύρτην.

* *

Ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο—τὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος—ἡ δόξα τοῦ ἀγύρτου τούτου, ὥστε ἐλάτρευον αὐτὸν ζῶντα, ὡς ἐν ὑπερφυσικὸν ὄν, ἓνα ἐκλεκτὸν τῶν Θεῶν: «.....Universum prope humanum genus circumegit in se, non alio modo quam si caelo emissus advenisset».¹ Μάλιστα ἔφθανον μέχρι τοῦ σημείου, νὰ ἐρωτῶσι μήπως κατῆλθεν ἕξ οὐρανοῦ,² ὁπότε ἔκτακτόν τι περιστατικὸν τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις³ ἐπέζησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, συνετέλεσεν ὥστε οἱ θαυμασταί του νὰ μὴ ἀμφιβάλλωσι πλέον.

Ἐσπέραν τινά, ἐπιστρέφων ὁ Ἀσκληπιάδης ἐκ τῆς ἐξοχῆς καὶ διερχόμενος τὴν Καπινάτιον Πύλην,⁴ συνήντησε μεγάλην κηδεῖαν καὶ ἓνα πένθιμον πλῆθος, ἐτοιμαζόμενον νὰ καύσῃ τὸν νεκρόν. Ἀλλ' ὁ Ἀσκληπιάδης ὅστις, ὅπως λέγει ὁ Ἀπουλήϊος, ἦτο πολὺν περίεργος, διέσχισε τὸ πλῆθος καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ νεκροῦ. Ἐκυψεν ἐπ' αὐτοῦ, τὸν ἐκύτταξε προσεκτικά, ἔπιασε ὀλίγον τὸ χέρι του, καὶ αἰφνηδίως ἐγειρόμενος: “Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, δὲν εἶνε νεκρός, ἀνεφώνησε. Σβύσατε τὴν πυράν,. Τότε τὸ πλῆθος ἔκπληκτον διέδραμεν ἓνας ψίθυρος καὶ φωναὶ ἠκούσθησαν θαυμασμοῦ ἀνάμικτοι μὲ εἰρωνείας καὶ διαμαρτυρίας ἐκ μέρους τῶν δυσπίστων, πρὸ πάντων δὲ τῶν κληρονόμων, τῶν ὁποίων διεψεύδοντο αἱ ἐλπίδες. Μετὰ δυσκολίας κατώρθωσεν ὁ Ἀσκληπιάδης νὰ διακόψῃ τὴν τελετὴν καὶ νὰ ἐμπιστευθῶσι τὸν νεκρόν, τὸν ὁποῖον κομίσας εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐπανάφερεν εἰς τὴν ζωὴν μὲ διάφορα μυστηριώδη φάρμακα: quibusdam medicamentis. Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθη ὡς θαῦμα, καὶ παντοῦ ὁ κόσμος διηγεῖτο ὅτι ὁ Ἀσκληπιάδης ἀνασταίνει τοὺς νεκρούς. Κανεῖς δὲν ἐσκέφθη—τόσον μεγάλος καὶ ἀπερίσκεπτος ἦτο ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμός—ὅτι ὁ νεκρὸς διετέλει ἐν καταληψίᾳ καὶ ὅτι ὁ σωτὴρ του ἐμπειρώτατος περὶ τὴν ἀκρόασιν, ἦσθάνθη ἀπλῶς, λέγει ὁ Ἀ-

1) Πλινίου, Φυσ. XXVI, 7.

2) Ὁ Ἰουβενάλιος λοιδορῶν τοὺς Ἑλληνας, δὲν θὰ εἶπη βεβαίως ὅτι κατέρχονται ἕξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὅτι εἶνε ἱκανοὶ (καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ ἀφελεῖς νὰ τὸ πιστεύουν) νὰ ἀνέλθουν εἰς αὐτόν. (Σάτιρ. III, στίχ. 78).

Graeculus esuriens in coelum, jusseris, ibit.

3) Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Κέλσου καὶ τοῦ Πλινίου διὰ μακρῶν διηγεῖται ὁ Ἀπουλήϊος εἰς τὴν ἀνθολογίαν του: Florida.

4) Carpena Porta (Καπινάτιος Πύλη), μία τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης, ἄγουσα εἰς τὴν Καπίναν, πόλιν τῆς Ἐτρουαρίας κειμένην δεξιὰ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ Β.Α. τῆς Ῥώμης.

πουλήϊος ὑπὸ τοὺς δακτύλους του νὰ πάλῃ ἀσθενῶς ὁ σφυγμὸς τοῦ θεωρουμένου ὡς νεκροῦ.

Μόνος μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἓνας σοφὸς ποιητής, ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἄγνωστον τότε φαινόμενον τοῦτο τῆς νεκροφανείας, καὶ ἴσως εἰς τὴν θαυματουργὸν ταύτην ἀνάστασιν, ὀφείλομεν τοὺς ὥραίους τούτους στίχους τοῦ Λουκρητίου :

*Quin etiam; fines dum vitae vertitur intra,
Saepe aliqua tamen e causa labefacta videtur
Ire anima, ac toto solvi de corpore velle,
Et quasi supremo longesque tempore voltus,
Molliaque exsanguī trunco cadere omnia membra.*¹

(De Rerum Natura III, 592—596).

Εἰς τὸν νέον τοῦτον τίτλον τῆς δόξης, λίαν ἐξαιρετικῆς, ὁ Ἀσκληπιάδης ἐστάθη τυχερὸς νὰ προσθέσῃ καὶ ἓναν ἄλλον, τὸν ὁποῖον πάντες θὰ ἐζήλευον, ἰδίως δὲ οἱ ἱατροί: “Ὅτι δηλαδή, δὲν ἠσθένησε ποτέ, καὶ ἀπέθανεν εἰς βαθύτατον γῆρας. Ὁ Σουλπίκιος ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον του Κικέρωνα: “Μὴ κρίνεις ὅπως οἱ κακοὶ ἐκείνοι γιανοί, οἱ ὁποῖοι ἐνῶ καιχῶνται ὅτι θεραπεύουν τοὺς ἄλλους, δὲν εἶνε ἱκανοὶ νὰ θεραπεύσουν τὸν ἑαυτοῦς,„. Ὁ Ἀσκληπιάδης ἐπρόσεχε καλὰ τὸν ἑαυτό του καὶ καθ’ ὅλον τὸν βίον του ἔφερεν ἐπὶ τοῦ προσώπου καταφανῇ τὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς ἐπιστήμης του. Καὶ ἀπὸ τὴν θαφερὰν ταύτην ὑγιείαν του ἐγνώριζε νὰ ἐπωφελεῖται. “Νὰ μὴ μὲ λὲς γιαντὸ — ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ — ἂν μὲ δῆς ποτε ἄρρωστο,„. Οὕτως ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ Θεοί, οἱ ὁποῖοι τὸν ἔστειλαν εἰς τὴν γῆν, δὲν θὰ τὸν ἀνεκάλουν πλέον. Κατὰ τινὰ δὲ παράδοσιν, ἀφελῶς πιστευθεῖσαν καὶ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Γερμανοῦ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος, τοῦ Φαβρικίου, ἔζησεν 150 ἔτη. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἀπέθανεν εἰς βαθύτατον γῆρας ὅχι συνεπείᾳ ἀσθενείας ἢ ἐξαντλήσεως, ἀλλ’ ἐκ πτώσεως ἐκ τινος κλίμακος.

Ἐν τούτοις, παρ’ ὅλην τὴν εὐτυχίαν καὶ μακροζωΐαν τοῦ πολυδοξασμένου τούτου ἀνθρώπου, κᾶτι τοῦ ἔλειπε. Εἶνε σπάνιοι οἱ ἀσθενεῖς ποὺ εἶνε ἱκανοὶ ἢ θέλουν νὰ μάθουν τί ὀφείλουν εἰς τὸν ἱατρόν των καὶ νὰ ἀναλογισθοῦν πόσοι κόποι, πόσες ἀγρύπνιες, πόσες προσπάθειες καὶ πόσοι κίνδυνοι ἀντιπροσώπεύονται καὶ συνοψίζονται—διὰ νὰ εἴπωμεν οὕτω—εἰς μίαν καὶ μόνην ἐπίσκεψιν, μίαν συμβουλήν, μίαν ἀπλὴν συνταγὴν. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκπλαγῶμεν, ἐὰν οἱ ἀμαθεῖς καὶ πρακτικοὶ Ῥωμαῖοι ἱατροὶ περὶ τῶν ὁποίων ὁ Κικέρων ἔλεγε: “Τοὺς ἐκτιμῶν ὅχι διὰ τὴν ἐπιστήμην των, ἀλλὰ διότι γίνονται αἵτιοι τῆς ὑγιείας των,„ δὲν ὑπώπτευσαν ὅλας τὰς ἀρετὰς τοῦ

1) Ὁ Λουκρήτιος παραβάλλει τὸ σῶμα πρὸς κτίριον πίπτον εἰς συντρίμματα. ἡ δὲ ἔννοια τῶν στίχων τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς: “Πολλὰς φορὰς, χωρὶς νὰ περάσῃ τὰ ὅρια τῆς ζωῆς, ἡ ψυχὴ φαίνεται σὰν νὰ φεύγῃ καὶ νὰ θέλῃ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ ὅπως κατὰ τὸν θάνατον, τὸ πρόσωπον ὡχρῶ, καὶ πλαδαρὰ ὅλα τὰ μέλη φαίνονται σὰν νὰ θέλουν νὰ ξεκολλήσουν ἀπὸ τὸ ἀναιμικὸ σῶμα....”

Ἀσκληπιάδου. Ζῶντος αὐτοῦ καὶ πολὺ μετὰ τὸν θάνατόν του, μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς ἐξήγησε τὰς φιλοσοφικὰς ἰδέας τοῦ ἱατροῦ, παρέμειναν χωρὶς νὰ κατανοήσωσιν ὅτι αἱ τόσον ἀποτελεσματικαὶ καὶ ἥπιοι θεραπείαι του ὠφείλοντο οὐχὶ εἰς ἐπιδεξιούς κολακείας, ἀλλ' ἦσαν τὸ ἀποτέλεσμα μακρῶν σπουδῶν καὶ ἡ ἀναλυτικὴ ἐφαρμογὴ μιᾶς ὑψηλοτέρας θεωρίας. Πράγματι δέ, μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχῃ ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀρέσκῃ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του, τὸ θεραπευτικὸν σύστημα τοῦ Ἀσκληπιάδου ἐβασίζετο ἐπὶ ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν. Ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἐπικούρου, θεωρίας νέας διὰ τοὺς Ῥωμαίους, ἣτις ὑπῆρξεν, ὅπως καὶ διὰ τὴν ποίησιν τοῦ Λουκρητίου ἡ μεγάλη ἐμπνεύστρια, ἡ μήτηρ καὶ τροφός.

Ὁ Ἐπίκουρος φροντίζων νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὑπερτάτην εὐδαιμονίαν, κατ' ἀνάγκην ἠσχολήθη συνάμα καὶ περὶ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ ἔγραψε πραγματείαν “Περὶ νόσου δόξα,, ὅπου προσεπάθει νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν ἱατρικὴν τέχνην τὸ ἐπιστημονικὸν του σύστημα, εἰς δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὴν περὶ ἀτόμων θεωρίαν του.¹ Τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπανέλαβε καὶ ἠσπάσθη ὁ Ἀσκληπιάδης καὶ διεμόρφωσεν ἓνα πλήρες σύνολον, τὸ ὁποῖον ἐξέθηκεν εἰς τὸ ἀπωλεσθὲν ἔργον του “Περὶ στοιχείων,,. Συνάπτων στενώτατα τὰς ἐπὶ τῆς ἱατρικῆς ἰδέας αὐτοῦ μὲ τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ διδασκάλου του, τὸ ὁποῖον ἐσπούδασε βαθύτατα ἐν Ἑλλάδι, ἀνεκάλυψε στενὴν σχέσιν μεταξὺ ὀργανικῆς καὶ ἀνοργάνου ὕλης, μεταξὺ ζωῆς καὶ ὕλης. Ἐξήγησε δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τὴν αὕξιν, τὴν ἐξασθένησιν, τὰς ἀσθενείας, οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικῶν νόμων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει φυσικῶν καὶ χημικῶν νόμων τοῦ ἐπικουρείου συστήματος. “Ὅλαι αἱ κινήσεις τοῦ ὀργανισμοῦ μας εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του ἀποβαίνουν αἱ ἰδιαίτεραι ἐφαρμογαὶ τῶν νόμων τούτων. Ὁ ἀνθρώπινος μηχανισμὸς ὑπῆρξε διὰ τὸν ἱατρόν, ὅτι ἡ ὑδρόγειος διὰ τὸν φιλόσοφον, μία σύνθεσις ὕλης, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν ἄτομα ἢ μόρια² καὶ καινοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλεσε πόρους. Οἱ πόροι οὗτοι, ἔλεγε εἶνε τόσαι ὁπαί, ὅσαι καὶ τὰ συσσωρευμένα ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὸ σῶμά μας. Διὰ τῶν πόρων τούτων, δίκην κοσκίνου, διέρχονται τὰ λεπτότατα καὶ διαφόρων σχημάτων ἄτομα, τετράγωνα, τριγώ-

1) Πρὸ αὐτοῦ ὁ Δημόκριτος, σύγχρονος τοῦ Ἱπποκράτους, ἐνησχολήθη ἐπίσης περὶ ἱατρικῶν ζητημάτων. “Εἶχεν ἐξηγήσει, λέγει ὁ A. Bertrant, τὰς μεγάλας ἐπιδημίας, διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν δηλητηριωδῶν ἀτόμων τῶν πρὸς τὰ τῆς εἰδικῆς μας ἀτμοσφαίρας,,. (Revue Sceintifique, 1884, N° 5).

2) Ἐν τούτοις ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητοῦ. Ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἐθεώρει τὰ μόρια ὡς τὰς πρώτας ἀρχὰς τῶν σωμάτων, ἀλλ' ὡς τὸ πρῶτον πρᾶγμα, προερχόμενον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα κατ' αὐτὸν εἶνε αἱ πρῶται καὶ ἀληθεῖς ἀρχαὶ τῶν σωμάτων. Ὁ Ἀσκληπιάδης ἀντιθέτως, δὲν διαστέλλει τὰ ἄτομα ἀπὸ τῶν μορίων. Καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δὲ δὲν εἶνε ὅπως διὰ τὸν Ἐπίκουρον σώματα ἀδιάλυτα, ἀλλὰ μικραὶ καὶ εὐθραυστοι μᾶζαι. Τοῦτο ἄλλως τε πηγάζει ἐκ τινος χωρίου, ὅπου ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς ἐξηγεῖ, ἀλλ' ἄνευ μεγάλης σαφηνείας τὰς ἰδέας τοῦ Ἀσκληπιάδου.

νικὰ ἢ στρογγύλα, τὰ ὅποια διαρκῶς μεταβάλλονται καὶ κινουῦνται ἐν τῷ ὀργανισμῷ μας. Ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἁρμονία μεταξὺ τῶν πόρων τούτων καὶ τῶν ἀτόμων, δηλαδή, ἐφ' ὅσον ταῦτα κυκλοφοροῦσιν ἐλευθέρως καὶ κανονικῶς, ἡ ὑγεία (συμμετρία) εἶνε σταθερὰ καὶ ἀσφαλής. Ὅταν ὅμως διαταραχθῇ αὕτη, ἐπέρχονται αἱ νόσοι. Ὁ ὀργανισμός μας ἀρχίζει νὰ παραλύη, μόλις αἱ ἀναλογίαι αὗται διασαλευθῶσιν, ὅταν δηλαδή τὰ ἄτομα ἀποβαίνωσι πολὺν μέγαν ἢ πολὺν μικρὰ, οἱ δὲ πόροι πολὺν ἀνοικτοὶ ἢ πολὺν κλειστοί. Διότι πολὺν μέγαν ἢ πολυάριθμα τὰ ἄτομα δὲν δύνανται πλέον νὰ διέλθωσι διὰ τῶν πολὺν στενῶν πόρων, καὶ τότε προκαλοῦνται συμπίσεις καὶ διαρρήξεις, αἵτινες ἐπιφέρουσι τὴν παράλυσιν, τὰς συμφορήσεις, τὸν πυρετόν, τὸ ἐκδηλώτερον τῶν συμπτωμάτων τῆς ἐμφράξεως¹ τῶν σωμάτων, τὸν πυρετόν, ὅστις ἀποβαίνει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔντονος ἀναλόγως τῶν σωμάτων τούτων, τὰ ὅποια κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μέγαν, εὐκολώτερον ἢ δυσκολώτερον κυκλοφοροῦσιν. Ἀντιθέτως ὅταν τὰ μόρια εἶνε πολὺν μικρά, τότε διέρχονται ταχύτερον διὰ τῶν πολὺν ἀνοικτῶν πόρων. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δὲν συγκρατεῖται πλέον οὔτε τρέφεται, καὶ ἰδοὺ ἐπερχομένη ἡ μεγάλη πείνα, ἡ ἀτονία, ἡ λιποθυμία, κ.τ.λ. Τὸ συστέλλειν λοιπὸν ἢ διαστέλλειν ἐν καιρῷ τοὺς πόρους τούτους, ἰδοὺ ἡ προσπάθεια τοῦ ἱατροῦ. Καὶ τώρα ἐννοοῦμεν διατὶ ὁ Ἀσκληπιάδης ἀπηγόρευε τὰ δραστήρια φάρμακα, τὰ ὅποια διαστέλλουν ἀποτόμως τοὺς πόρους, ὅπως λ. χ. τὰ ἐμετικά, τὰ καθάρσια κτλ. τὰ ὅποια παράγουσι βλαβερὰ ὑγρὰ ἀντὶ νὰ παροχετεύσωσιν αὐτά. Καὶ διατὶ ἀντιθέτως συνεβούλευεν ἡπιώτατα φάρμακα, ἄλλοτε τὸν οἶνον λ. χ. καὶ τὰς ψυχρὰς καταιωνίσεις, αἱ ὅποια συστέλλουν τοὺς ἰστούς, καὶ ἄλλοτε τὴν γυμναστικὴν, τὰς ἐντριβάς, τὰ θερμὰ λουτρά, τὰ ὅποια διαστέλλουσι καὶ ἀναγκάζουσι τὰ εἰς τὰ ἀγγεῖα ὑπάρχοντα σώματα (ἄναρμοι ὄγκοι) νὰ κυκλοφορῶσι καὶ νὰ ἐξέρχονται συμπαρασύροντα μεθ' ἑαυτῶν ὅλα τὰ βλαβερὰ στοιχεῖα. Αἱ εὐχάριστοι αὗται θεραπείαι, αἱ ὅποια ἐφαίνοντο εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὡς ἀπλαῖ φιλοφρονήσεις καὶ εὐφυεῖς μέθοδοι ἑνὸς ἀνθρώπου ἀποβλέποντος πρὸ παντὸς νὰ ἀρέσκη εἰς τοὺς ἀρρώστους, ἦσαν πράγματι φάρμακα λογικώτατα, προωρισμένα νὰ ἐπιφέρωσι τὴν διαστολὴν ἢ συστολὴν τῶν πόρων, νὰ συγκρατήσωσι τὰ ἄτομα ἢ νὰ κινήσωσιν αὐτά, νὰ διατηρήσωσιν ἢ νὰ διευκολύνωσι τὴν δίοδόν των.²

*
* *

Παρουσιαζόμενος ὁ Ἀσκληπιάδης ὡς μαθητὴς τοῦ Ἐπικούρου καὶ ὁ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς θεωρίας ταύτης ἐν Ῥώμῃ, κατ' ἀνάγκην θὰ ἀπέβαινε καὶ αὐτὸς καὶ τὸ σύστημα τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον γελῶμεν σήμερον,

1) Εἰς τὸν Ἀσκληπιάδην ὀφείλομεν τὴν περὶ ἐμφράξεως διδασκαλίαν (obturation, infractus) τὴν ὁποίαν ὁ Boerhave περιέβαλε βραδύτερον διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

2) Βλέπε: Ἱστορικά τινα περὶ μεταμείψεως τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Κ. Λούρου, ἐν τῷ περιοδικῷ "Ἱατρικὰ Χρονικά", 1929, σελ. 681 καὶ ἐξῆς.

ἀλλὰ τὸ ὁποῖον κρατεῖται, ὁ ἀντίπαλος τοῦ πλείστου τῶν παλαιῶν θεωριῶν. Διότι πῶς ἦτο δυνατόν λ. χ. ἓνας ἰατρὸς διαρκῶς φροντίζων — ὅπως ὥφειλε νὰ κάμνη καὶ τὸ ἔκαμνε πάντοτε — νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν πόρων τῶν ἀσθενῶν του ἂν εἶνε πολλοὶ ἀνοικτοὶ ἢ πολὺ κλειστοί, πῶς ἦτο δυνατόν λέγομεν, νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Φύσει τὴν ὑπέροχον ταύτην ἀρχήν, τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισεν ὁ Ἴπποκράτης καὶ νὰ διακηρύξῃ μετ' αὐτοῦ “ὅτι ἡ Φύσις μόνη εἶνε ἱκανὴ νὰ θεραπεύῃ, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην διδασκῆς καὶ χωρὶς νὰ τὸ μάθῃ ἀπὸ κανέναν;,, “Ὁχι, ἔλεγεν ὁ Ἀσκληπιάδης (καὶ διὰ τῶν ἰσχυρισμῶν του τούτων, ἐξηρέθιζε τὸν Γαληνόν), ὅχι, δὲν πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ Φύσις πάντοτε ὠφελεῖ. Πολλάκις βλάπτει. Διότι ἡ Φύσις δὲν ἐξασφαλίζει τὴν κανονικὴν κίνησιν τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ὁ ἰατρός. Ὁ ἰατρὸς δὲν εἶναι ὁ ταπεινὸς ὑπηρέτης καὶ ὁ εὐλαβὴς ἐκτελεστής τῶν διαταγῶν τῆς Φύσεως, ἀλλ' ὁ ὁδηγὸς τῆς, ὁ διορθωτῆς καὶ διδάσκαλός τῆς.”¹

Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ὁ Ἴπποκράτης τὸν ὁποῖον ἐτόλμησε νὰ πολεμήσῃ ὁ Ἀσκληπιάδης. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς ταύτης ἐν τῇ ἱατρικῇ τοῦ ἐπικουρείου συστήματος, καὶ τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ὀργανισμοῦ, τὴν γνῶσιν τῶν ἀγνώστων αἰτίων, τὰ ὁποῖα προκαλοῦσι τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ἀσθένειαν, ἀπεσχίζετο τῶν Ἐμπειρικῶν οἱ ὁποῖοι ἀδιαφοροῦντες διὰ τὰ ἀπώτερα καὶ προσεχῇ αἵτια, ἐρρόντιζον μόνον νὰ κάμουν τὸ ἱστορικὸν ἐκάστης ἀσθενείας, νὰ παρακολουθῶσι τὴν ἐξέλιξιν τῆς, νὰ συγκρίνουν αὐτὴν πρὸς ἄλλας παρομοίας ἢ ἀναλόγους, νὰ συλλέγωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας πληροφορίας, καὶ τέλος νὰ παραδέχωνται τὴν θεραπείαν, ἣ ὁποία ἐπετύγχανε περισσότερον. Ἐπίσης διὰ τῆς προσοχῆς καὶ τῆς φροντίδος διὰ τῶν ὁποίων ἐξήταζε καὶ παρηκολούθει τοὺς ἀσθενεῖς του, διὰ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν ἔδιδεν εἰς τὴν προᾶξιν, διεκρίνετο τῶν Δογματικῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς, οἵτινες βασιζόμενοι τὴν ἱατρικὴν ἐπὶ τοῦ λόγου, ἦτοι τῆς θεωρίας, παρεχώρουν εἰς τὴν πεῖραν δευτερεύουσιν σημασίαν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν οὐσιωδῶν τούτων διαφορῶν, ἡ θεωρία τοῦ Ἐπικούρου οὕτω συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἱατρικῆς, ὥφειλε νὰ ὁδηγήσῃ εἰς ἄλλα ζητήματα ὀλιγώτερον γενικά, τὰς περιέργους διαφωνίας μεταξὺ τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ τῶν προκατόχων ἢ συναδέλφων του. Καὶ διὰ νὰ ἀναφέρωμεν ἓνα παράδειγμα ἃς λάβωμεν τὸ περὶ πέψεως. Πρὸς ἐξήγησιν ταύτης, ἔλεγον ὅτι αἱ τροφαὶ εἰσαγόμεναι εἰς τὸν στόμαχον, ἀποσυντίθενται, ἢ ὅτι ἡ θερμότης τοῦ σώματος πέπτει αὐτὰς. Ἀλλὰ πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, δηλαδὴ τῆς ἀποσυνθέσεως ἢ τῆς πέψεως, ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶσιν ὅτι, τὰ στοιχεῖα δύνανται νὰ μεταβληθῶσι, προᾶγμα τὸ ὁποῖον κατηγορηματικῶς ἡρ-

1) Τοιοῦτοτρόπως ἐκφράζεται καὶ ὁ Σενέκας. “Μολονότι, λέγει, ἀποδίδουν τὴν ἵασιν εἰς τὸ Πεπρωμένον, ἐν τούτοις δὲν ὀφείλεται ὀλιγώτερον εἰς τὸν ἰατρόν, διότι διὰ τοῦ ἱατροῦ ἐπιτελεῖται τὸ Πεπρωμένον,,.

Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς Μεγάλης Ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων, ἀφοῦ πραγματευθῇ τὸν Ἀσκληπιάδην ὡς ἀγύρτην, προσθέτει: “Ἐν τούτοις ἔλεγε καὶ μιὰ μισή-ἀλήθεια: “Ἡ Φύσις θεραπεύει,,. Ἀλλ' ἀκριβῶς, ὁ Ἀσκληπιάδης ἰσχυρίζετο ὅπως τὸ ἀντίθετον.

νεῖτο ἢ ἐπικούρειος διδασκαλία. “Ἡ ὕλη, ἔλεγεν ὁ Ἀσκληπιάδης, εἶναι ἀναλλοίωτος. Αἱ τροφαὶ κατ’ αὐτὸν δὲν ὑφίστανται οὔτε ἀποσύνθεσιν οὔτε πέψιν. Κατέρχονται ὅλως ὥμαί εἰς τὸν στόμαχον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διαλύονται εἰς ἀπειρίαν μορίων, οὔτε ψυχρῶν οὔτε θερμῶν, τὰ ὅποια εἰσερχόμενα εἰς τὰ ἀγγεῖα, διαχέονται ἀκολούθως εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος.¹

Πολλάκις ἐκπλησσόμεθα διὰ τὰς βαθεῖας ἐπιστημοντικὰς γνώσεις τοῦ Λουκρητίου, πρὸ πάντων δὲ τὰς φυσιολογικάς, σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς ὅπως καὶ θαυμασίως ἐκτεθειμένας. Ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περιγραφὴ φαινομένων τινῶν, ἰδίως δὲ τῆς θρέψεως καὶ πέψεως, ἐφάνη εἰς τινὰς σοφοὺς θαυμασία.² Τὶ λοιπόν; Μήπως ὁ Λουκρήτιος ἦτο ἰατρός, συνάμα δὲ ποιητής, φιλόσοφος, σοφός! Ἐνα αἰῶνα π. Χ. ὁ Λουκρήτιος ἐγνώριζε τὴν ὑπαρξιν καὶ μετανάστευσιν τοῦ θρεπτικοῦ χυμοῦ, τῆς πλαστικῆς λύμφης, ἥτις διερχομένη διὰ διαπιδύσεως τὰ τριχοειδῆ ἀγγεῖα μετέβαινε νὰ διαποτίσῃ καὶ τονώσῃ τοὺς ἰστούς! Ἡ ἐκπληξὶς αὕτη ἐξαφανίζεται καὶ ἐξηγεῖται, ἐὰν σκεφθῶμεν ὅτι ὁ Λουκρήτιος ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀσκληπιάδου, καὶ ὅτι ἓνας κοινὸς ἐνθουσιασμὸς διὰ τὸν Ἐπίκουρον, κατ’ ἀνάγκην προσεείλκυσε τὸν μὲν πρὸς τὸν δέ, καὶ ἴσως τοὺς συνέδεσεν. Εἶναι δύσκολον, ἀδύνατον μάλιστα, ὅταν ἀναγινώσκωμεν τοὺς περὶ θρέψεως στίχους του, νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων τούτων ἀνδρῶν στενὴν πνευματικὴν συγγένειαν, καὶ μάλιστα ἀκόμη περισσότερον τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τοῦ ἱατροῦ ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ. Διότι εἶναι αὕτη ἡ θεωρία τοῦ Ἀσκληπιάδου, τὴν ὁποίαν ἐκθέτει ὁ Λουκρήτιος εἰς θαυμασίους στίχους, ὅταν εἰς τὴν φυσικὴν καὶ εὐκόλον κατὰ τὴν νεότητά ἀφομοίωσιν τῶν στοιχείων ὑπὸ ὑγιῶν ἰστῶν, ἀντιτάσσει τὴν βραδυτέραν ἢ ταχυτέραν κατὰ τὸ γῆρας κυκλοφορίαν τῶν μορίων, τὰ ὅποια σταματῶσιν ἢ διέρχονται διὰ τῶν πολὺ στενῶν ἢ πολὺ ἀνοικτῶν ἀγγείων. Καὶ ἡ ὁμοιότης ἀποβαίνει ἀκόμη καταφανὴς εἰς τὸ χωρίον ὅπου ὁ ποιητὴς ἐξηγεῖ σαφέστερον ἢ ὅσον βραδυτέρον ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς τὴν ἱατρικὴν θεωρίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν πόρων, αὐτὸ τὸ σύστημα τοῦ Ἀσκληπιάδου.

1) Ὁ Κέλσος εἰς τὸ προῖμόν του λέγει τὰ ἐξῆς σχετικὰ περὶ πέψεως: «Ex quibus quia maxime pertinere ad rem concoctio videtur, huic potissimum insistunt; et duce alii Erasistrato, teri cibum in ventre contendunt; alii Plistonico Praxagore discipulo, putrescere: alii credunt Hippocrati, per calorem cibos concorui: acceduntque Asclepiadis aemuli, qui, omnia ista vana et supervacua esse, proponunt: nihil enim concoqui, sed crudam materiam, sicut assumpta est, in corpus omne deduci.» Ἡτοι: Ἐπειδὴ ἡ πέψις εἶνε ἡ σπουδαιότερα ὅλων τῶν λειτουργιῶν, κυρίως δι’ αὐτὴν ἐνδιαφέρονται. Καὶ ἄλλοι μὲν λαμβάνοντες ὡς ὁδηγὸν τὸν Ἐρασίστρατον, ὑποστηρίζουσιν ὅτι γίνεται διὰ πέψεως. Ἄλλοι δὲ κατὰ τὸν Πλειστόνικον, μαθητὴν τοῦ Πραξαγόρα, ὅτι γίνεται δι’ ἀποσυνθέσεως. Ἄλλοι πιστεύοντες τὸν Ἱπποκράτην παραδέχονται τὴν πέψιν. Ἐπειτα ἔρχονται οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου, οἱ ὅποιοι ὅλας τὰς ἐξηγήσεις ταύτας, θεωροῦσιν ὡς ἀνοήτους καὶ ἀνωφελεῖς καὶ παραδέχονται ὅτι δὲν γίνεται διὰ τῆς πέψεως, ἀλλ’ ὅτι αἱ τροφαὶ διαχέονται ὅλως ὥμαί καθ’ ὅλον τὸ σῶμα, ὅπως ἐλήφθησαν.

2) Dr Menière, Études médicales sur les poètes Latins.

“Πρὸς κατανόησιν τῶν πραγμάτων τούτων, λέγει ὁ Λουκρήτιος, πρέπει νὰ ἀναμνησθῶμεν κατ’ ἀρχάς, ὅτι εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῆς ποικιλίας τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια συμφύρονται εἰς τὰ σώματα. Ἰδὲ ὅλα τὰ ὄντα ποῦ τρέφονται: Ἐὰν διαφέρωσι κατὰ τὴν μορφήν καὶ ποικίλλωσι κατὰ τὰ εἶδη, τὰς γραμμὰς καὶ τὸ σχῆμα, τοῦτο προέρχεται, διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄτομα διαφόρων μορφῶν. Λοιπὸν, ἀφοῦ τὰ ἄτομα διαφέρουσιν, ἡ διαφορὰ αὕτη ἐπανευρίσκεται κατ’ ἀνάγκην εἰς τὰ διάκενα καὶ τὰ ἀγγεῖα, συνήθως καλούμενα πόρους, οἱ ὅποιοι ὑπάρχουσιν εἰς ὅλα τὰ ὄργανα καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ στόμα καὶ τὴν ὑπερώαν. Καὶ εἰς ἄλλα μὲν πρέπει νὰ εἶναι μικρότεροι, εἰς ἄλλα δὲ μεγαλείτεροι: τριγωνικοὶ ἐδῶ, τετράγωνοι ἐκεῖ. Πολλοὶ εἶναι στρογγυλοί, μερικοὶ δὲ ἔχουν πολλὰς γωνίας. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἀπαιτεῖ τὸ σχῆμα καὶ ἡ κίνησις τῶν ἀτόμων, κατ’ ἀνάγκην καὶ οἱ πόροι καὶ τὰ ἀγγεῖα παρουσιάζουσι διάφορα σχήματα, ἀναλόγως τῶν ποικιλιῶν τοῦ ἵστοῦ, ὅστις περιβάλλει αὐτούς”.

*Ut quibus id fiat rebus cognoscere possis,
Principio meminisse decet quae diximus ante,
Semina multimodis in rebus mixta teneri.
Porro omnes quaecumque cibum capiunt animantes,
Ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
Extima membrorum circumcaesura coercet,
Proinde et seminibus constant variante figura.
Semina cum porro distent, differre necessest
Intervalla viasque, foramina quae perhibemus,
Omnibus in membris et in ore ipsoque palato.
Esse minora igitur quaedam maioraque debent,
Esse triquerta aliis, aliis quadrata necessest,
Multa rutunda, modis multis multangula quaedam
Namque figurarum ratio ut motusque reposcunt,
Poindre foraminibus debent differe figurae,
Ut variare viae proinde ac textura coercet.*

(De Rerum Natura, IV, 642—657).

Καὶ εὐθὺς ἀμέσως εἰς τινὰ ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὸν πατέρα τῆς θεωρίας ταύτης, ὁ ποιητὴς προσθέτει:

“Καὶ τὴν ὥρᾳ μὲν τὰς ἀρχὰς ταύτας, πάντα δύνασαι νὰ ἐξηγήσης”.

Nunc facile est ex his rebus cognoscere quaeque.

(Αὐτόθι, 663).

Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι εἰς τὴν ἱατρικὴν, ἀναμφιβόλως δηλαδὴ εἰς τὸν Ἀσκληπιάδην τὸν ἴδιον ὀφείλει τὴν ἐξήγησιν ταύτην λαμβάνει ὡς παράδειγμα νόσον τινὰ, τὴν ῥωμαϊκὴν κατ’ ἐξοχὴν νόσον, τὸν πυρετόν, καὶ λέγει:

“Ἐτι ὅταν ἔλθῃ ὁ πυρετός, ποῦ προέρχεται ἀπὸ ὑπερβολικὴν χολὴν ἢ ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν, γεννῶνται εἰς ὅλον τὸ σῶμα τοῦ ἀρρώστου βαθεῖαι διαταραχαὶ ποῦ ἀνατρέπουν τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἀτόμων”.

*Quippe ubi cui febris bili superante coorta est
Aut alia ratione aliqua est vis excita morbi,
Perturbatur ibi jam totum corpus, et omnes
Commutantur ibi positurae principiorum.*

(Αὐτόθι, 664—667).

Χωρὶς νὰ ἐπιμείνωμεν περισσότερον καὶ χωρὶς νὰ ἀναζητήσωμεν—πρᾶγμα εὐκόλον—ἄλλας ὁμοιότητας μεταξὺ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἱατροῦ, δὲν εἶνε περίεργον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Λουκρήτιος ὁμιλεῖ περὶ ἐλεφαντιάσεως, νόσου τὴν ὁποίαν οὐδέποτε εἶδεν ἀναπτυσσομένην ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ περὶ τῆς ὁποίας ἀναφέρει ὅτι γεννᾶται εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου;

*Est elephas morbus qui propter flumina Nili
Gignitur Aegypto in media neque praeterea usquam.*
(Βιβλ. VI, 1114—1115).

Ἐὰν εἶνε ἀληθές, ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος,¹ ὅτι ἡ νόσος αὕτη παρέμεινεν ἄγνωστος εἰς τοὺς Ῥωμαίους μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀσκληπιάδου, ὅστις τὴν ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτούς, τοῦτο δὲν σημαίνει, ἐμμέσως τοῦλάχιστον, ὅτι ὁ ποιητὴς ὀφείλει εἰς τὸν ἐκ Προύσης ἱατρὸν τὴν γνῶσιν τῆς νόσου περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ;

Ὁρισμένως ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἔσχε θερμότερον, εὐπειθέστερον καὶ ἐνθουσιωδέστερον μαθητὴν ἀπὸ τὸν Λουκρήτιον, τὰ δὲ ὀνόματά των θὰ μένουν εἰς αἰεὶ ἠνωμένα. Ἀλλὰ θὰ ηὐχόμεθα νὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ μία θέσις, ἀλλὰ μεγάλη διὰ τὸν ἱατρόν. Διότι ὁ Ἀσκληπιάδης εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις συλλήβδην μετὰ τῆς νέας θεραπευτικῆς τέχνης, διέδωκεν ἐν Ῥώμῃ τὴν νέαν φιλοσοφίαν. Διότι πρῶτος παρεδέχθη καὶ ἐξέθεσε τὴν θεωρίαν τῶν ἀτόμων, διὰ ν' ἀποδείξῃ πῶς πρέπει νὰ θεραπεύωμεν τὸ σῶμά μας, ἀποτελούμενον ἀπὸ μόρια, τῶν ὁποίων ἡ ἐλευθέρα διόδος διὰ μέσου τῶν πόρων, διατηρεῖ τὴν ὑγιείαν. Διότι ἐκεῖνος διὰ τῆς χρήσεως ἀπλουστάτων φαρμάκων, προσιτῶν εἰς πάντας κατέρριψε καθ' ὁλοκληρίαν (πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πιστοποιεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Πλίνιος)² τὰς ἀγυρτείας τῆς

1) Πλουτάρχου, Συμπόσιον VIII, 9. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου (Φυσικὴ Ἱστορία, XXVI, 5, 1) ἡ ἐλεφαντίασις ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Πομπηίου, ἐξαφανισθεῖσα ὁμῶς ταχύτατα.

2) Πλινίου Φυσικὴ Ἱστορία, XXVI, 9, 1. «Super omnia adjuvare eum magicae vanitates, in tantum evectae, ut abrogare herbis fidem cunctis possent». Ἦτοι: Ἐκεῖνο πού τὸν ἐβοήθησε περισσότερον τῶν ἄλλων, εἶνε αἱ μαγικαὶ ἀνοησίαι, αἱ ὁποῖαι κατέρριψαν τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὰς ἀρετὰς τῶν βοτανῶν. Σχετικῶς μὲ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Πλινίου, ὁ Dr Le Clere, ὁ σοφὸς συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς λέγει: «Ὁ δεισιδαίμων τρόπος τῆς θεραπείας τῶν ἀσθενειῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἦσαν προσκεκολλημένοι ἕως τότε, καὶ τὰ μαγικὰ φάρμακα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐν μεγίστῃ χρήσει, πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀσκληπιάδου, φάρμακα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζετο καὶ αὐτὸς ὁ Κάτων, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα ἐξέπεσαν πλέον, διότι δὲν ἔβλεπον καμμίαν ὠφέλειαν, συνετέλεσαν ὥστε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ νέα αὕτη ἱατρικὴ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρετή-

μαγείας καὶ ἐγελοιοποίησε τοὺς πλανοδίους πωλητὰς θαυματουργῶν φαρμάκων, ὅπως τὴν αἰθιοπίδα¹ (aethiopsis), ἣ ὁποία εἰμποροῦσε νὰ ἀποξηράνη ποταμούς καὶ ν' ἀνοίξῃ κλειδαριές, τὴν ἀχαιμενίδα² (aethaemenis), ἣτις ῥιπτομένη εἰς ἐχθρικά στρατόπεδα, ἐσκόρπιζε τὸν τρόμον καὶ τὸν πανικόν, τὴν λατάκην³ (latace), ἣτις ἐξησφάλιζεν εἰς τοὺς κατόχους τῆς τὴν ἀφθονίαν πάντων.

Ὁ Λουκρήτιος θὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἰδέας ταύτας, ἀλλὰ θὰ προχωρήσῃ περὶ σπότερον καὶ πρὸ πάντων ὑψηλότερα. Διὰ τῆς θεωρίας τοῦ Ἐπικούρου, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζει εἰς τὴν ἱατρικὴν ὁ Ἀσκληπιάδης δὲν ἰσχυρίζεται, παρὰ ὅτι θὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς φυσικὰς ἀθλιότητας, καὶ δὲν ἐπιζητεῖ παρὰ νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν γαλήνην ἐκείνην τοῦ σώματος, ἣτις καλεῖται Ὑγιεία. Ἀλλὰ πόσον ὑψηλότεραι εἶναι αἱ ἰδέαι τοῦ ποιητοῦ! Ἐὰν μελετᾷ καὶ αὐτοὺς κατὰ τὰς αἰθρίους νύκτας, καὶ ἐὰν ἐπαναλαμβάνῃ μετὰ μακαριότητος τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου, τὸ κάμνει διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὑγιείαν τῆς ψυχῆς, τὴν γαλήνην. Τὸ κάμνει διὰ νὰ τοὺς θεραπεύσῃ ἀπὸ ὅλας τὰς εἰδικὰς ἀσθενείας αἱ ὁποῖαι τοὺς πολιορκοῦν, ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Θεῶν, πανταχοῦ παρόντων, φθονερῶν, διωκτῶν, ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ θανάτου, ἀπὸ τὸν φόβον πρὸ πάντων, μιᾶς ἄλλης ἀθλίας ζωῆς, ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν, ἀπὸ τὸν Ἔρωτα καὶ ἀπὸ τὰς θλίψεις. Ἐὰν ἀναπτύσῃ ἐπίσης τὴν θεωρίαν τῶν ἀτόμων, τοῦτο τὸ κάμνει ὅχι διὰ νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὸ σῶμα τὸν πόνον, ἀλλὰ διὰ νὰ διαλύσῃ τοὺς φόβους τῆς ψυχῆς, ἀντικαθιστῶν τὴν ἰδέαν τῆς θείας δημιουργίας μὲ τὴν ἰδέαν τῆς αἰωνιότητος τῆς ὕλης. Ἐὰν ἀναλύῃ τὸν μηχανισμόν τῶν αἰσθήσεων καὶ περιγράψῃ τὸν Ἔρωτα, ὅπως τεχνικῶς καὶ φυσιολογικῶς, τὸ κάμνει διὰ νὰ καταστρέψῃ τὰς προλήψεις τῆς μαγείας, ἑκατοντάκις ὀλεθριωτέρας εἰς τὸ πνεῦμα παρὰ εἰς τὸ σῶμα, διὰ νὰ διαλύσῃ τοὺς δεισιδαίμονας φόβους, προϊόντα τοῦ ὕπνου καὶ τῶν ὀνείρων, τὴν πίστιν εἰς τὰ ἐρωτικά φίλτρα, εἰς τὰ ἀμφίβολα φάρμακα τῶν Ἑλληνίδων καὶ Ῥωμαίων μαστροπῶν (Sageae).⁴

ρησεν ὁ Πλίνιος». Συγγραφεὺς τις, λαβὼν ὑπ' ὄψει τὰς λέξεις ταύτας μόνον, συνετάσσετο μὲ ὅσα ὁ Πλίνιος ἔγραψεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνωτέρω κεφαλαίου, καὶ ἐξήγει τὸ χωρίον ὥς νὰ ἤθελεν εἰπῇ ὁ Πλίνιος ὅτι ὁ Ἀσκληπιάδης ἐπωφελήθη ἐκ τῆς μαγείας ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς ἱατρικῆς, πράγμα ὅπως ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Πλινίου καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ Ἀσκληπιάδου, ὅστις ἦτο ἐπικούρειος.

1) Πολὺ πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ ἐλελίσφακου τοῦ Αἰθίοπος (salvia), τῆς Αἰθιοπίδος τοῦ Διοσκουρίδου, κοινῶς ἀλίσφακιά, ἀλίσφακιά ἢ φασκομιλιά, τῆς ὁποίας τὴν θαυματουργὸν δύναμιν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (Φυσ. Ἱστορ. XXIV, 102, 3 καὶ XXVI, 9, 1).

2) Ἀχαιμενίς ἢ ἵπποφοβάς, μαγικὸν φυτὸν τῶν Ἰνδιῶν (Αὐτόθι XXIV, 102, 1 καὶ XXVI, 9, 1).

3) Λατάκη, μαγικὸν φυτὸν, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζοντο οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν. (Αὐτόθι, XXVI, 9, 1). Ἀγνωστον ὅπως καὶ ἡ ἀχαιμενίς.

4) Ἴδου μερικὰ ἀπὸ τὰ περίφημα φάρμακά των. Τὰς ἐξήτουν αἴφνης ἀφροδισιακά; Ἀφινον τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ ἐνὸς μίγματος πεπέρως καὶ σπόρων κνίδης (κοινῶς

Ἐν τούτοις, μολονότι ῥιζικῶς διαφέρουσιν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ ἐπικουρείου συστήματος, ὁ ἱατρὸς καὶ ὁ ποιητὴς ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ καὶ διδίδουσιν ἐν Ῥώμῃ τὴν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου. Μάλιστα ὁμοιάζουν εἰς τὰς φροντίδας, τὰς ὁποίας λαμβάνουσιν ὅπως καταστήσωσιν αὐτὴν καταληπτὴν καὶ συμπαθεῖ. Ὁ Ἀσκληπιάδης, μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐμπνευσθέντων φαρμάκων ἐκλέγει τὰ πλέον εὐχάριστα καὶ τὰ πλέον εὔληπτα. Ὁ Λουκρήτιος, γιὰ μιὰ φορὰ μόνον ἄπιστος πρὸς τὸν διδάσκαλον, παραγγέλλοντα εἰς τοὺς μαθητάς του νὰ κλείουν καλὰ τὰ αὐτιά των εἰς τὴν ποίησιν, ἐπικαλεῖται τὰς Μούσας διὰ νὰ ψυχαγωγήσῃ τὸ ἀτίθασσον κοινὸν καὶ ἀλείφει μὲ μέλι τὰ χεῖλη τοῦ ποτηριοῦ, γεμάτου ἀπὸ πικρὴ ἀψιθιά.

Βεβαίως ὁ Λουκρήτιος εἶναι ἀνώτερος τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως εἶναι ὁ μεγαλείτερος τῶν Ῥωμαίων. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ Τύχη δὲν ἦτο δικαία εἰς τὸ μοῖρασμα τῆς δόξης μεταξὺ τῶν δύο ἐνθουσιωδῶν μαθητῶν τοῦ Ἐπικούρου. Διότι τὸ μὲν ἔργον εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἀπηθανάτισε τὸ σύστημα τοῦ διδασκάλου ἐπέζησε, ἐνῶ τὰ ἔργα τοῦ Ἀσκληπιάδου, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξέθετε τὰ περὶ ὑγιεινῆς καὶ θεραπευτικῆς ἐχάθησαν. Καὶ πράγμα ἀκόμη περιεργότερον, ἀξιολύπητον διὰ τὴν δόξαν τοῦ Ἐπικούρου, οἱ Ῥωμαῖοι φαίνεται ὅτι δὲν ὑπωπτεύθησαν καὶ τοὺς στενοὺς δεσμούς, οἱ ὁποῖοι συνέδεον τὸν φιλόσοφον καὶ ἱατρόν. Ἐὰν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσκληπιάδου παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ λαϊκὸν ἐν Ῥώμῃ, εἰς τοῦτο καθόλου δὲν συνετέλεσεν ὁ Ἐπίκουρος. Ὁ ἱατρὸς ὥφειλε τὴν φήμην τοῦ εἰς τὸν ἑαυτὸν του μόνον.

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ τὸ ἀκόμη περιεργότερον. Καὶ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον ὁ Ἀσκληπιάδης ἔσχε μεταξὺ τῶν θαυμαστῶν καὶ μαθητῶν του φανεροὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἐπικούρου. Καὶ δὲν θὰ ἐξέπληττον καθόλου τὸν συγγραφέα τοῦ *De Finibus* (Περὶ ὅρων) λέγοντες ὅτι καὶ αὐτὸς ἐπίσης εἶχεν ὑποστῆ καὶ δοκιμάσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς μεγάλης ταύτης Ἐπικουρείου διδασκαλίας, ἡ ὁποία καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς δύναται νὰ εἶναι τόσον τονωτικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ. Καὶ ὅμως τὸ πλεῖστον τῶν συγχρόνων του ἦσαν κατὰ τι ὁπαδοὶ τοῦ Ἐπικούρου, ἀφοῦ ὑπῆρξαν μαθηταὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου. Καὶ ζῶντος αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του, ὁ Λουκρήτιος ἐργάζεται ὅσον οὐδεὶς ἄλλος πρὸς ἐκλαίκευσιν αὐτοῦ. Κρίνων τὸ σύστημα τοῦ διδασκάλου, διαδίδει παντοῦ, εἰς τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς φίλους του τὰς ὑποθήκας τοῦ Ἀσκληπιάδου, τὴν δίαιταν καὶ τὰ φάρμακα, τῶν ὁποίων γνωρίζουσι πλέον τὴν καταγωγὴν. Πράγματι δὲ ἐκουσίως, τόσον εἰς τὸν ἰδιωτικόν του βίον ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του, κάμνει τὸν οἰκιακὸν ἱατρόν, σκροπίζει συμβουλὰς καὶ πολλαπλασιάζει τὰς συνταγὰς. Ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ὑγιεινὴν καὶ φάρμακα, τὰ ὁποῖα

τσουκνίδα), πυρέθρου (*Anthemis pyrethrum* τοῦ Λινναίου), κοπανισμένων ἐντὸς παλαιοῦ οἴνου, μυελοῦ ἢ χολῆς χοίρου, κτλ. Τὰς ἐξήτουν τοῦναντίον καταπραϋντικά; Τοὺς συνεβούλευον τὸν δεξιὸν πνεύμονα γυπὸς, τὴν κουτσουλιά χειρσαίου κοχλίου, μιὰ σάυρα διαλελυμένην εἰς οὖρα ἀνδρός, τὰ ποντικοκούραδα κ.τ.λ. κ.τ.λ.

πιστεύει ὅτι ἐφεῦρε, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι ἀμέσως ἐμπνευσμένα παρὰ τοῦ Ἀσκληπιάδου, περὶ τοῦ ὁποίου εἰς τὸ τέλος ὁμιλεῖ πάντοτε μετὰ συμπαθείας καὶ σεβασμοῦ. Ὅπως ὁ Ἀσκληπιάδης, ὁ Κικέρων¹ θέλει πρὶν ἢ ὁ ἰατρὸς θεραπεύσῃ ἓνα ἀσθενῆ, νὰ μελετήσῃ τὴν συνήθη ὑγιεινὴν κατάστασίν του, νὰ ἀναλύσῃ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του, νὰ ἀναζητήσῃ τὰ ἀπώτερα αἷτια τῆς ἀσθενείας του. Ἀλλὰ θέλει προσέτι, ὅπως ὁ Ἀσκληπιάδης, μὲ τὴν γενικὴν ταύτην ἐξέτασιν τοῦ ἀσθενοῦς νὰ συνδυάζωνται αἱ συνεχεῖς φροντίδες μετὰ τῆς καθημερινῆς παρακολουθήσεως τῶν ἰδιαιτέρων λεπτομερειῶν, “διότι ὁ ἰατρός, λέγει, ὅπως ὁ ῥήτωρ καὶ ὁ στρατηγὸς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ μεγάλης ἐπιτυχίας διὰ μόνης τῆς θεωρίας τῆς τέχνης του, ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς πείρας καὶ τῆς πράξεως”.

Τὴν πείραν ταύτην, πιστεύει ὅτι κατέχει ὁ Κικέρων, τοῦλάχιστον ἐπὶ τινων σημείων, καὶ δὲν ἔχει ἐντελῶς ἄδικον. Ὁ Ἀσκληπιάδης εἰς τὰ συγγράμματά του καὶ τὰς συνομιλίαις του, τόσον ἐκφραστικὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις δὲν ἐλησμονήθη, εἶχεν ἐξηγήσει τὰς διαφόρους νόσους, πρὸ πάντων δὲ τὰς ποικίλας μορφὰς τοῦ πυρετοῦ μετὰ τοιαύτης σαφηνείας, ὥστε ἔκτοτε οἱ ἀνεπτυγμένοι καὶ μορφωμένοι ἠδύναντο νὰ τὰς διακρίνωσιν. Ὄταν ὁ Ἀττικός, π. χ. εἶνε μακράν, ὁ φίλος του Κικέρων ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν καὶ λεπτομερειῶν τὰς ὁποίας λαμβάνει ἐν εἴδει δελτίων ὑγείας, ἐνοεῖ ἂν ὁ πυρετός του εἶνε ἀπλοῦς τριταῖος ἢ τεταρταῖος, ἀπλοῦς τεταρταῖος ἢ διπλοῦς. Καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὑπολογίζει μετ’ ἀκριβείας τὴν ὑποτροπὴν τῶν κρίσεων. Εἷς τινὰ λοιπὸν πρὸς τὸν Ἀττικὸν ἐπιστολὴν του ἐκ Φορμιῶν τοῦ γράφει:² “Ἀπὸ ἓνα σου γράμμα γραμμένο στὴν ἀρχὴ ἐνὸς ἐλαφροῦ πυρετοῦ, κατάλαβα πιά μέρα θὰ σὲ ξανάπιανε, καὶ ἔτσι εἴμπορεῖς νὰ ἔλθῃς νὰ μὲ δῇς εἰς τὴν Ἀλβαν τὴν τρίτην τῶν νοννῶν τοῦ Ἰανουαρίου. Ἀλλὰ σὲ παρακαλῶ νὰ μὴ κάνῃς τίποτα ποὺ μπορεῖ νὰ σὲ βλάψῃ”. Ὁ Κικέρων ἐγνώριζεν ἐπίσης ὅτι τῶν σοβαρῶν πυρετῶν προηγούνται πάντοτε φρίκια. Διὰ τοῦτο ἡ ὑγεία τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀττικοῦ δὲν τὸν ἀνησυχεῖ ὑπερβολικά, καθ’ ὅσον ὁ πυρετός της ἦλθε χωρὶς ῥίγη.³ Τέλος συμμαρτύνεται τὸν ἀποτροπιασμόν τοῦ Ἀσκληπιάδου διὰ τὰ δραστικὰ φάρμακα. Πεισμένος δ’ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ὅπως καὶ ἡ Δημοκρατία, πρέπει νὰ περιθάλπεται μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἡπιότητος, διατείνεται ὅτι προτιμώτερον εἶνε νὰ θεραπεύωμεν παρὰ νὰ κόπτωμεν καὶ ἐκρίζωμεν, καὶ νὰ θεραπεύωμεν ἀκριβῶς μὲ τὰ φάρμακα τοῦ Ἀσκληπιάδου, τῶν ὁποίων τὴν χρῆσιν συνίστα ὅχι μόνον εἰς τοὺς φίλους του, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς φίλους του

1) Dr. P. Menière, Ciceron Médecin.

2) Κικέρωνος ἐπιστολαί, VII, 8. «Dum tuum ego quoque ex epistola quadam tua, quam incipiente febricula scripseras, mihi notaveram: Et animadverteram, posse pro re nata, te non incommodum ad me in Albanum venire III nonas Januarii. Sed, amabote, nihil incommodo valetudinis feceris». Dr. P. Menière, Ciceron Médecin, σελ. 72 καὶ ἐξῆς.

3) Αὐτόθι, σελ. 74.

ἰατρούς, τὸν Ἀλεξίωνα, τὸν Μητρόδωρον, τὸν Ἀσκάλωνα, τὸν Κρατερόν: τὴν ψυχαγωγίαν, τοὺς ἐλαφροὺς περιπάτους, τὰς ἐντριβάς. “Προφυλάξου καλά, γράφει εἰς τὸν ἀσθενῆ Τίρωνα τὸν γραμματέα του: χώνευε καλά, κάμε περιπάτους, ἀλλὰ χωρὶς νὰ κουράζεσαι, διασκέδαζε, καὶ ἔσο εὐκοίλιος.”¹ Μήπως ὁ Ἀσκληπιάδης θὰ τὸν συνεβούλευε καλλίτερα, καὶ δὲν φαίνεται σὰν νὰ τὴν ἔγραψεν ὁ ἴδιος τὴν συμβουλὴν ταύτην; Τοιουτοτρόπως 50 ἔτη ἤρκεσαν πρὸς διάδοσιν καὶ ἐκλάτκευσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ δημιουργὸς ἑνὸς σοφωτάτου συστήματος καὶ συνάμει ὁ εὐεργετικὸς ἰδρυτὴς τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς. Εἰς τὸ μέλλον θὰ δυνηθῶσι νὰ πολεμήσωσι τὸ σύστημά του καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὸ δι’ ἄλλων ἱατρικῶν θεωριῶν. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῶν φαρμάκων του καὶ τὰ σπουδαιότερα, πάντα ὅσα εἶνε ἀπλᾶ καὶ εὐκόλα εἰς κατανόησιν καὶ ἐφαρμογὴν, δὲν θὰ παύσουν ποτὲ νὰ εἶνε λαϊκὰ καὶ δημοφιλῆ, ὅπως καὶ τὸ ὄνομά του.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσκληπιάδου θὰ παραμείνῃ ἐπὶ αἰῶνας γνωστὸν καὶ σεβαστὸν εἰς τὸν κόσμον. Καὶ τοῦτο, ὅχι διότι, ὅπως προσεπάθησαν νὰ πιστεύσουν, κατήγετο ἀπὸ τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Ἀσκληπιαδῶν, τῶν ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Διὰ τοὺς Ῥωμαίους, τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸ παντὸς ἐσήμαινε τὸν μέγαν ἐκ Προύσης ἰατρόν. Μετὰ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ ἄλλοι ἱατροὶ θὰ ἔλθωσιν εἰς Ῥώμην, οἱ ὅποιοι κατὰ σύμπτωσιν θὰ ἔχουν τὸ ἴδιον ὄνομα, ἢ θὰ ἔχουν τὴν θρασύτητα νὰ καταχρασθῶσιν αὐτό, καὶ τοιοῦτοι ἀναφέρονται ὅχι ὀλιγώτεροι τῶν δέκα τεσσάρων, ὅπως λ. χ.

Ὁ Ἀρτώριος Ἀσκληπιάδης, εἰς τῶν ἰατρῶν τοῦ Αὐγούστου, ὁ πρόδρομος τοῦ Ἀντωνίου Μούσα καὶ περίδοξος ἰατρὸς εἰς τὸν ὅποιον ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος τῆς Σμύρνης ἀνήγειραν μνημεῖον καὶ ἐτίμησαν ὡς ἦρῶα “πολυμαθίας χάριν”.

Ὁ Φαρμακίων Ἀσκληπιάδης, ὅστις ἔγραψε “Περὶ τῶν ἐκτὸς καὶ ἐντὸς φαρμάκων”, εἰς δέκα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἕξ πρῶτα ὑπὸ τὸν τίτλον: “Μαρκέλλας”, τὰ δὲ λοιπὰ “Μνάσων”. Ἐπίσης ἔγραψε “Θηριακὰ”, καὶ “Γυναικεῖα”.

Ὁ Καλπούρνιος Ἀσκληπιάδης ἐκ Προύσης, λίαν ἐκτιμώμενος ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ, τοῦ ὁποίου ἦτο ἀρχίατρος.

Ὁ Π. Νουμιτώριος Ἀσκληπιάδης, ὀφθαλμολόγος.

Ὁ Τ. Αἴλιος Ἀσκληπιάδης, ἰατρὸς καὶ χειροῦργος εἰς τὴν σχολὴν τῶν μονομάχων τοῦ Κολοσσαίου, καὶ ἄλλοι.

Προφανῶς οἱ ἱατροὶ οὗτοι, λαμβάνοντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσκληπιάδου, ἠθέλον νὰ τεθοῦν, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τῆς ἐπιβολῆς τῶν ἱερέων αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ καθιερωθείσης δόξης των. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἡ ἀνάμνησις αὕτη τοῦ ὀνόματος, ἢ-

1) Αὐτόθι, σελ. 52. «Indulge valetudini tuae, ea quid postulet non ignoras: πεπνίγη, ἀκοπία, περίπατον σύμμετρον, τέρψιν, εὐλυσίαν κοιλίας».

Διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου, διὰ τῆς ψυχαγωγίας, τῆς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης διανοητικῆς κοπώσεως καὶ πρὸ παντὸς ἀπὸ πάσης τροφῆς, ἐθεράπευθη ὁ Κικέρων ἀπὸ τινος ἐπιμόνου δυσπεψίας, κατόπιν χρήσεως ἐπιβλαβῶν μανιταριῶν.

τις ἐγοήτευσεν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐὰν ὑπεδέχθησαν μετ' εὐνοίας τοὺς νέους τούτους Ἀσκληπιάδας, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι τὸ ὄνομά των ὑπενθύμιζεν ἕναν ἱατρὸν διασημότατον καὶ φιланθρωπότατον. Πῶς νὰ ἀρνηθοῦν τὴν ἐμπιστοσύνην των καὶ τὸ χοῦμά των εἰς ἕνα ἄνθρωπον, ὅστις διαφημίζεται ὅτι εἶναι καλὸς ἱατρὸς καὶ ἔχει τὸ διπλοῦν πλεονέκτημα: ὅτι ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὀνομάζεται Ἀσκληπιάδης; Ποιὸς ξέρει. . . . Ἴσως καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ ἄλλος ἀνασταίνει νεκρούς!

* * *

Ὁ Ἀσκληπιάδης, πλὴν τῶν πολλῶν μαθητῶν, τοὺς ὁποίους κατέλιπε, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, ἔγραψε τοῦλάχιστον 20 συγγράμματα, τὰ ἐξῆς, τῶν ὁποίων ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα σώζονται:

Liber de finibus, (Περὶ ὅρων).

De communibus adiutoriiis, (Περὶ κοινῶν βοηθημάτων).

De celeribus, sive acutis passionibus, libri tres, (Περὶ ὀξέων παθῶν, βιβλία τρία).

De periodicis febris, (Περὶ περιοδικῶν πυρετῶν).

De vini datione in morbis, (Περὶ οἴνου δόσεως).

De lue, (Περὶ λοιμοῦ).

De hydrope, (Περὶ ὕδρωπος).

Libri salutarium ad Geminum, (Βιβλία χαιρετισμοῦ πρὸς Γέμινον).

In aphorismos Hippocratis commentariorum, libri tres, (Ὑπομνήματα εἰς Ἱπποκρατεῖους ἀφορισμούς, βιβλία 3).

In obscuriores Hippocratis libro explicatio (Ἑρμηνεία τῶν σκοτεινοτέρων βιβλίων τοῦ Ἱπποκράτους).

Ad Erasistrati doctrinam libri parasceuestici. (Παρασκευαὶ εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐρασιστράτου).

Tractatus pulsibus, (Περὶ σφυγμῶν).

De ulceribus, (Περὶ ἐλκῶν).

De tuenda sanitate, (Περὶ διαίτης ὑγιεινῆς).

Communium auxiliorum, (Γενικὰ θεραπευτικά).

De clysteribus.

Περὶ ἀναπνοῆς καὶ σφυγμῶν βιβλίον.

Περὶ στοιχείων sive elementis.

Περὶ ἀλωπεκίας.

Περὶ φρενίτιδος, εἰς 3 βιβλία καὶ ἄλλα.

Ὡς νόθα δὲ συγγράμματα ἀποδίδονται εἰς αὐτόν: “Υγιεινὰ παραγγέλματα”, καὶ “Εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός”.

[Εἰς τὸ προσεχές: *Οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ οἱ Ἕλληνες ἱατροὶ ἐν Ῥώμῃ*].